

De Prof. P. M. H. H.
Louvain
Leopoldskool XI
1940

AEQUATORIA

INHOUD

TABLE DES MATIERES

Opstel en Beheer.
Katholieke Missie

Rédaction et Administr.
Mission Catholique

AEQUATORIA

III. Année

N° 1

JANVIER
FEVRIER 1940

A NOS LECTEURS.

Cette nouvelle année nous avons voulu que « Aequatoria » se présente mieux encore et mérite encore davantage la faveur de nos lecteurs. Les circonstances actuelles, e.a. le coût sans cesse augmentant du papier, empêchent de lui donner l'extension désirée. Impossible aussi de ne pas en augmenter le prix.

Celui-ci, même au taux actuel, ne suffit pas à couvrir nos frais. Nous osons donc compter sur nos amis pourque, non seulement ils renouvellent immédiatement leur abonnement, mais encore nous en procurent d'autres. Cela nous permettra de continuer, quitte à prendre de l'extension quand les circonstances deviendront favorables.

Aux amis désireux de nous aider plus efficacement encore, nous conseillons un abonnement de soutien.

Des milieux les plus divers on a témoigné à notre revue la sympathie la plus chaude. Un grand merci à tous. A.F.E.R. résume l'impression générale lorsqu'il écrit (n° 18, août 1939, P. 218): « A notre avis Aequatoria est vraiment l'organe qu'il faut pour encourager les études missiologiques et ethnologiques. En même temps il peut servir d'exemple à d'autres missions africaines. »

Forts de la confiance de nos lecteurs, de nos collaborateurs et de nos amis, nous continuerons notre oeuvre d'entraide pour le bien de nos populations et de notre Colonie.

La Rédaction.

AAN ONZE LEZERS.

Met dezen nieuwen jaargang hebben wij aan « Aequatoria » een beter uitzicht willen geven, waardoor het, hopen we, nog zal winnen in de achting van onze lezers. De huidige omstandigheden laten ons niet toe meer uit te breiden, vooral wegens de stijgende kosten van papier, enz. Nochtans hebben we den prijs van het abonnement zoo laag mogelijk gehouden. Hij blijft echter onvoldoende om de onkosten te dekken. We hopen dan ook dat onze vrienden ons zullen blijven steunen door het aanwerven van nieuwe abonneuten, die ons zullen toelaten het tijdschrift op te houden en, wanneer de omstandigheden gunstiger worden, mogelijk uit te breiden.

Sommige vrienden zullen wellicht ook meer rechtstreeks willen steunen, en daarom doen we een voorstel aan degenen onder hen, die het kunnen, om een steun-abonnement te nemen.

We durven dit alles aan omdat we ondervonden hebben hoezeer ons tijdschrift in de meest verscheiden middens gewaardeerd wordt. Van verschillende zijden mochten we blijken van de grootste waardeering ontvangen, waarvoor wij allen oprecht danken. Zij bevestigen het oordeel van A.F.E.R. (N° 18, Aug. 1939, blz. 218): « O. i. is Aequatoria een werkelijk geschikt orgaan om de missiologische en ethnologische studies aan te wakkeren, en tegelijk een voorbeeld voor andere Afrikaansche missies. »

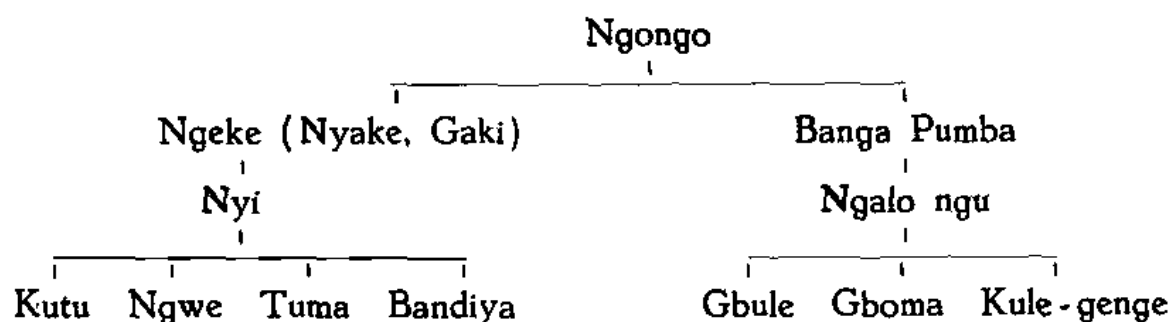
't Is dan ook met volle vertrouwen, dank aan onze lezers, medewerkers en vrienden, dat wij Aequatoria voortzetten tot onderlingen steun, tot welzijn van volk en Kolonie.

De Redactie.

DE BANDIYA

In de Geschiedkundige Bijdragen, (Inleiding, bl. X) staat het verband uit-

eengezet dat, volgens mij, bestaat tus-
schen de Bandiya en de Ngbandi:

Daaruit blijkt dat de Bandiya tot de afstamming van Ngeke ¹⁾ hooren, terwijl de Ngbandi de kinderen zijn van Banga Pumba. Ondereen zijn zij verwant, en de Bandiya zijn de oudsten. Zooals het hierboven te zien valt, zal eenieder het met mij eens zijn om te verklaren, dat het in die omstandigheden onjuist is ronduit te bevestigen, zooals ik meermalen gedrukt zag ²⁾, dat de Bandiya voortspruiten uit de Ngbandi. Wat daarentegen wel mogelijk is, is dat de voorvader Ngongo en zijn nakomelingen

1) In Aequatoria, Fbr. 1939 blz. 16, hebben wij meegedeeld dat Ngeke, volgens Van den Plas, de oudste broer was van Ngula (stamvader der Zande). Zie daarover: Geschiedkundige Bijdragen, blz. 32-33, waar vermeld staat dat op de vier oudere broeders van Ngula, drie teruggevonden werden. De vierde: Kigobele zou misschien te vinden zijn in den persoon van den voorvader der Góbó in Neder-Uele (Monga).

2) Zie o. a.: Les Abandia, Simples notes à l'usage des écoles de Bondo, 1936, blz. 4 en 5. — Van der Kerken, in Kongo-Overzee, Dec. 1938, blz. 269 en vlg.

vroeger de Ngbandi-taal spraken, en in dien zin is het heelemaal juist dat de Bandiya vroeger (zooals nu nog) de taal bezigden, die wij nu de Ngbandi-taal heeten, evenals het volk dat wij heden kennen als zijnde het Ngbandi-volk.

DE NDUNGA.

Laat me beginnen met te doen opmerken, dat vele van mijn inlichtingen, bij de Ngbandi ingewonnen, de Ndunga in een ietwat minderwaardigen toestand schetsen. Ik geef die bijzonderheden zooals ze me werden meegedeeld, bekeken door den bril der Ngbandi. Die kleine kant weglatend, houd ik eraan te verklaren, dat de Ndunga volgens mij een prachtvolk waren.

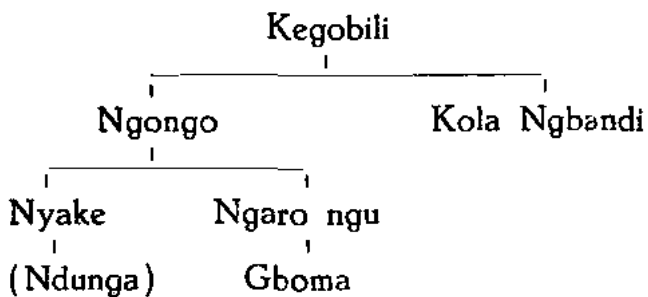
Wie zijn die Ndunga? Ze zijn Abandiya, afstammelingen van Nyi, evenals de Kutu, de Ngwe, de Tuma, die zoo talrijk in het Evenaarsgebied leven.

Nog ten huidigen dage regeeren de Ndungu over een gedeelte der Nzakafa. Tot dien tak behoorde Bangaso, die vroe-

ger, als de eerste blanken kwamen, den sceptor zwaaide in de streek waar de Mbo-mu hare wateren voortrolt niet ver van hare samenvloeiing met de Uele. Die naam Bangaso vindt ge op de landkaarten, juist buiten de Noordergrens onzer kolonie, en wijst eene stad aan, gelegen tegenaan de monding der Mbari-rivier in Fransch Equatoriaal Afrika.

Over die Ndunga heb ik het niet, maar wel over hunne broeders, die meer zuidwaarts in onze Kolonie wonen.

Vooreerst een deel van het schema, dat ik gaf in de Geschiedkundige Bijdragen (bl. 32) om de verhoudingen aan te toonen van de Bandiya met de Ngaro ngu en de Kola Ngbandi. Die schets is noodig om het volgende te belichten.

Ndunga had zijn stamgenooten verlaten en leefde bij Kola Ngbandi, die toen heel machtig was. Daar de tak der Nyi ouder was dan die der Kola Ngbandi, omdat hun voorouder eerst geboren werd, mocht Ndunga in den vollen zin van het woord de oudere broer van Kola Ngbandi genoemd worden.

De legende, die nog levendig bewaard is gebleven bij de huidige Ndunga uit het gebied Abumombazi, verhaalt dat Ndunga en Kola Ngbandi samen op reis waren. Ndunga was een lang mensch en Ngbandi een korte. ³⁾ Aan een diep water-

tje gekomen, gaf Ngbandi zijn kleederen aan Ndunga: dank aan zijn lange beenen en armen kon deze veel gemakkelijker alles droog houden. Ndunga had zonder argwaan de kleederen aanvaard. Na den overtocht, begon Kola Ngbandi zijn ouderen broer uit te lachen en zei: « Gij zijt mijn knecht geweest; van nu af beschouw ik u niet meer als mijn oudere! » Hoe belachelijk het ons ook moge voorkomen, het schijnt toch op die wijze te zijn dat Ndunga zijn eerstgeboorterecht verbeurde, zoodat hij naderhand heelemaal na Kola Ngbandi gerekend werd en in de geschiedenis die hierna zal volgen, niet meer als oudere maar als jongere broeder aangezien wordt, en van de Ngaro ngu, en van Kola Ngbandi.

Ziehier de legenden waarin we zien, dat Gboma (van de Ngaro ngu) Ndunga als zijn nakomer bejegt.

Ngbandi was oud geworden en lastig. Voor een nietigheid, voor gemis aan verschuldigden eerbied, werd Mbambu, evenals Ndunga een afstammeling van Nyi, gestraft. Hij had aan Kola Ngbandi een onrijpen tros palmnoten gebracht. Vergamd beval de oude Ngbandi dat Mbambu dien tros op zijn hoofd moest houden, totdat al de noten rijp zouden zijn.

Groote ontevredenheid heerschte in het dorp. Mbambu en Ndunga vluchtten bij de Ngaro ngu. Daar bleven zij wonen ook na den dood van Ngaro ngu, en sloten zich aan bij de verhuizing van de groote massa volk, die bij de afstammelingen van Ngaro ngu was. Gekomen aan den rechteroever der Ubangi-rivier, enkele uren beneden de samenvloeiing van Uele en Mbo-mu, ⁴⁾ vluchtten zij op den linkeroever.

3) Zie: Geschiedkundige Bijdragen, bl. 105.

4) Zie: o.c. blz. 46-48.

Ndungwa was bij hen gebleven. Onderweg veroorloofde hij zich te baden in een plas water, vooraleer Gboma, de oudste de Ngaro ngu, aangekomen was. Toen deze eindelijk aangekomen was, vroeg hij bij het zien van het slijk dat opwelde uit de sloot: « Wie heeft gebaden? » Iedereen zag op naar Ndungwa. Gboma begreep en verwenschte Ndungwa, omdat hij niet gewacht had naar de komst van den oudste.⁵⁾

Na die nieuwe vernedering van Ndungwa, ging een deel der Ndungwa den Noordwest-kant uit. Zij verspreidden zich nadien in de streek der Mbomu en Likati-rivieren. Ndungwa zelf bleef nochtans in de streek. Wij weten dat hij met het volk dat niet wegging, gewoond heeft naast de Ngaro ngu, over de Kengo-rivier (rechteroever) op de grasvlakte Do. Daar bestaat nog ten huidigen dage de « bron Ndungwa », in de nabijheid der waters Pitapi en Bazua. Ndungwa dronk het water van die bron.⁶⁾

Ndungwa woonde in de nabijheid der Tongu, ook Bandiya.⁷⁾

De Tuma en Koya woonden bij de Ndungwa. Ndungwa had een dochter, Walo, die zijn oudste kind was en uit wie Gugo geboren werd, de stamvader van den Gugostam uit de streek Abumombazi. Later zijn de afstammelingen van dien oudsten tak der Ndungwa verhuisd bij de Kando van Gboma (Ngaro ngu) en zij wonen er nog.

Vóór de komst der Blanken, woonden er van die Ndungwa, die hun stamvader

5) Zie: o.c. blz. 64-65.

6) Zie: o.c. blz. 105-106.

7) In « Congo » nov. 1938 schreef ik dat Tongu misschien Bantu was. Hier is de definitieve oplossing: Tongu en Ndungwa waren broeders en dus beiden Bandiya.

verlaten hadden, in enkele dorpen bij de Likati rivier. Zij spraken de Ngbandi-taal en hadden veel betrekkingen met het volk, dat meer ten Noord-Oosten verbleef en de Likati-taal gebruikte. De hoofdman dier Ndungwa heete Ngwata. De mannen van Ngwata kwamen in geschil met de Ngbandi-spreekende naburen. Daarom is het volk van Ngwata meer naar het Westen opgeschoven; het maakte zijn dorpen in het binnenland van den rechteroever van de Legbala (Ebola of wit water) in Ubangi, ongeveer waar nu de Gboze en de Vango wonen en de usine van de Cotonco staat.

De oorlogen met de andere Ngbandi duurden maar immer voort. De stoutste mannen van Ngwata hielden het op die plaats vol, maar de andere gingen heen. Deze laatsten doorwaadden ietwat ten Westen de Legbala ter plaats Kpwele, nu nog goed gekend en die steeds nog een overzetplaats is. Zij gingen diep het Zuiden in, tot dicht bij het dorp Bongolu aan de Lua (Dua of Zwart water).⁸⁾

Wat later waren de op den rechteroever der Legbala achtergebleven Ndungwa ook verplicht te vluchten met hun hoofd Ngwata. Zij staken de Legbala over en vestigden hun verblijfplaats op den linkeroever dezer rivier, waar nu de Mbuy wonen. Maar daar zaten zij in volle bosch en leden gebrek aan water, zoodat zij genoodzaakt waren het water te zoeken in de slingerplanten. Nauwelijks hadden zij hun huizen opgetrokken, of de pokziekte brak uit. Velen stierven, ook hun hoofdman Ngwata die opgevolgd werd door Kingisa.

8) Zie: o. c. bl. 106-107. De Ebola en de Dua vereenigen zich nabij Businga, om de Mongala te vormen, die te Mobeka in den Kongostroom uitmondt.

Een der mannen was op jacht gegaan en vond water, op de plaats waar nu het dorp Mukua ligt. Hij deelde het nieuws mede aan Kingisa en na beraadslaging trokken allen er heen. Naderhand vernamen zij dat ze niet ver woonden van hunne broeders, die hun dorp hadden nabij het Zwart Water. Maar zij wilden er niet bij gaan, omdat, zoo zeiden zij, het bangerikken waren, die hen vroeger in den steek gelaten hadden op den rechteroever der Legbala, uit vrees voor de oorlogen.

Op deze plaats werden zij aangevalen door de Abiba, en zij trokken zich terug, dieper het bosch in, in de streek waar in latere jaren het dorp Bahuma lag, in de richting van Mombongo.

In de eerste jaren dezer eeuw zijn die Ndunga van nabij Mombongo verhuisd

naar den post der Blanken Mogbogoma, waar zij verbleven tot in 1912, om dan te komen op de groote baan Abumombazi-Dundusana, waar zij nu nog wonen.

De andere Ndunga, die nabij het dorp Bongolu woonden, vluchtten in de richting van het Zwart Water. Een eerste groep ging diep het Zuiden in, en hield stand ten Noorden van Lisala; het zijn de Gali. Een tweede groep bleef hangen tegen Dundusana; hun hoofdman was Makeba. Een derde koos verblijf ook rond Dundusana; hun hoofd heette Ndoko.⁹⁾

11.2.39.

† fr. Baselis Oktaaf TANGHE,
O.M.Cap.
Apost. Vikaris van Ubangi.

Résumé

Les Bandiya sont les aînés des Ngbandi. Un groupement de ces Bandiya, les Ndunga, habite en partie dans l'hinterland de Bangasou, en partie dans la région de l'Ebola. Quoique étant les aînés des Ngbandi, ils sont passés à l'arrière-plan. L'auteur donne des légendes expliquant cette perte de l'ainesse. Il décrit leur histoire d'après

les renseignements des Ngbandi. Les Ndunga étant Bandiya sont d'origine soudanaise comme les Ngbandi, les Ngaro ngu, et les Tongu. Ils descendent, comme les Kutu, les Ngwe et les Tuma, de Nyi (voir *Aequatoria*, 1939, n° 2, p. 16).

9) Nog elders wonen families van die Ndunga; zie o.c. bl. 107.

INLANDSCHE ZANG EN ONDERWIJS.

Uit de « *Courrier d'Afrique* » van 12 Mei jl. vernam ik met voldoening, hoe het Fransche bewind in Zuid-Kameroen het opneemt... niet voor de verfransching van het onderwijs aldaar, maar voor de opvoedkundige waarde van de streektaal, althans wat betreft de keus der zangstukjes, de voordracht en de muziek.

Ik vind het schrijven van dien bevoegden Franschman waard te worden onderstreept, vooreerst omdat het wijst op een kentering in de veelal geldende opvattingen op gebied van beschaven der « onbeschaafde » volken — cfr. het moedig optreden van een Wilbois, die in zijn boeken en bijdragen groote tekortkomingen van het Fransch koloniaal beheer aan de kaak stelt—alsook om de les, die wij er kunnen uit halen.

« Il ne faut pas hésiter à recueillir les chants indigènes dans nos programmes... Il n'est pas douteux qu'un recueil de chants indigènes constituerait un matériel ethnographique de grande valeur, mais ce qui doit attirer surtout notre attention, c'est l'intérêt qu'il y a, et c'est le leitmotiv de notre formule d'éducation, à lier de plus en plus l'école à la vie indigène, à en faire une véritable école africaine... Il est permis de penser que très vite nous pourrions redonner vie à un théâtre indigène, qui a toujours plus ou moins existé... »
Laten wij dan niet katholieker willen zijn dan de Paus, niet Franscher dan de Franschen!

Ik wil niemand de les spellen... Naar het schijnt, wordt in de Nkundo-missiegebieden niet alleen de streektaal, maar ook de inlandsche muziek en het inlandsch tooneel in eere gehouden. Moge men er daadwerkelijk naar streven om zulks overal te bekomen. In Kasai heb ik menig feestje bijgewoond, naam of welkomfeesten, ja priesterfeesten en jubilea: uitsluitend of bijna heelemaal in het Luba, soms op z'n echt Luba'sch. In Mayombe ken ik missieposten, waar paters en schoolbroeders, onderwijzers en leerlingen samenwerken om inlandsche zangen en zelfs inlandsche tooneelstukjes op te voeren, — tooneel waarin vooral de rol van den fetisjeur telkens een reuzesukses is.

En er wordt ernstig voortgewerkt in die richting.

Mag ik hier terloops wijzen op het nut van een verzameling als mijn *Woordkunst der Bujombe?* (in de Historische Bibliotheek van Godsdienstwetenschappen, Standaard, of Dekker & van de Veght, Nederland). Daaruit werd, voor een goed deel, een handboekje samengesteld: *Bidebula*, fabeltjes en spelen, ten dienste van de schooljeugd; daaruit werd reeds voorgedragen, werden voor het toneel bewerkte dierenfabels genomen—denk aan *Reinaart de Vos*—zonder te gewagen van alles wat er nog op touw staat: oorspronkelijke gedichten, aanpassingen van Mayombsche woordkunst, aanwending van inheemsche zangwijsjes voor spelliederen en zelfs voor godsdienstige vergaderingen. In onze kortelings te verschijnen liederenbundels, één voor de kerk en één voor de school, hoop ik een aantal zulke wijsjes opgenomen te zien, in afwachting van meer en beter, want in den smaak vallen zal het zeker!

En waarom zouden we, in dezen, niet radikaler, niet heel en gansch consequent zijn? Het beginsel der opvoeding volgens den aard en den aanleg van den kweekeling is toch onomstootbaar. Passen we het toe, overal waar het gevoeglijk kan. Een lingua franca, of hoe men dat noodmiddeltje ook noeme, kan geen kultuurtaal zijn, 't is een fiasco gebleken; Fransch bovenaan, in het kommando, in onze « bonjourkens », en streektaal... als uit compassie voor de stommerikken, is een oplossing half-en-Nolf. Terwijl wij de schatten, die God zelf in de ziel van onze menschen heeft neergelegd, zouden onontgonnen laten, en intusschen, bewust of onbewust, medehelpen aan een onzinnige, een verderfelijke schijnbeschaving?... 't En zal!

Ik ben overtuigd dat *Aequatoria*, en *Brousse* van Léo, goed werk kunnen verrichten, door hun lezers in te lichten over de verwezenlijkingen en over de toekomstmogelijkheden der « opvoedende » inlandsche voordracht- en muziekkunst.

Leo Bittremieux C.I.C.M.
Albenge (Mayombe)

WOORDVORMING in het MBANZA

ALGEMEENE BEMERKINGEN.

1. De woorden der Mbanza-taal zijn in groot getal éénklankgrepig.
2. De meerklankgrepige woorden zijn ontstaan uit éénklankgrepige, hetzij door verdubbeling, hetzij door samenstelling.
3. Al de woorden of klankgrepen hebben den vorm: klinker alleen of medeklinker plus klinker. Nooit zal men een woord of klankgreep vinden door een medeklinker besloten.¹⁾

1) Wegens gebrek aan speciale letterteekens, vervangen wij hier, na afspraak met den schrijver, de door hem gebruikte phonetische schrijfwijze volgens het Internationaal Afrikaansch Instituut, op de volgende wijze:

e (kursief) = de halfopen middenklinker (ongeveer als de « doffe » *e* in « de vader »);

zj = palatale stemhebbende fricatief, die beantwoordt aan *j* in het Fransche *jour*;

dzj = de corresponderende affricaat (als *j* in Eng. *journey*);

sj = palataal-alveolare stemlooze fricatief (als in Nederl. *sjouwen*);

tsj = de daaraan beantwoordende affricaat (ongeveer als *ch* in Eng. *church*).

ⁿ bovenaan achter een klinker beduidt de nasalisatie.

Wegens het gebrek aan klinker-typen met middel-toon-teekens is hier en daar de tonaliteit tusschen haakjes aangeduid, als volgt:

laag punt (.) = lage toon;

hoog punt (´) = hooge toon;

streepje (-) = middeltoon.

In de overige gevallen zijn de onbetoonde klinkers laag uit te spreken.

(N. v. d. R.)

I. HET WERKWOORD.

1. Het grootste deel der werkwoorden zijn éénklankgrepig.

Voorbeelden:

á, opgaan	lí, binnen gaan
bí, slaan	mó, lachen
dé, kappen	nó, omdraaien
fé, pellen	ó, uitjouwen
gé, sluiten	pó, twisten
gbá, rot zijn	tó, ondersteunen
kwó, sterk zijn	tó, uitschudden

2. Al de tweeklankgrepige werkwoorden (op enkele uitzonderingen na) bestaan uit een verdubbeling van den klinker der eerste klankgreep ingeleid door medeklinker.

3. Deze medeklinker is in het grootste getal woorden de *l* of haar gelijkwaardige *r*.

Voorbeelden:

ára, vergrooten	góro, aanraken
bála, beschuldigen	gbíli, beraadslagen
d'ré, overtreffen	kólo, plukken
dóro, verwenschen	míri, smelten
dzjiri, hooren	mb'ré, doen
fólo, omkeeren	pála, smelten

De bediening of de beteekenis dezer verdubbeling is moeilijk te achterhalen, daar er onder de nog bestaande éénklankgrepige werkwoorden weinig zijn die hun verdubbelde tweeklankgrepige vorm hebben.

Bij de werkwoorden waarvan twee vormen bestaan treft men meestal een heel ander, niet te herleiden beteekenis aan.

Voorbeelden:

bó, springen	gó, flauw schijnen
b'ré, druppelen	góro, verjagen

bá, overhellen kś, verstuiken
bála, beschuldigen kśrɔ, opendoen

Enkele hebben dezelfde beteekenis in de beide vormen.

b. v. fś en fśb, omkeeren
dzji en dzjiri hooren

4. Andere medeklinkers welke de tweede klankgreep inleiden zijn nog : nd, ng, t, mb, k.

Voorbeelden :

met nd : bóndo, twijfelen
tsjśndo, roemen
yénde, vragen
zénde, opgaan

met ng : gánga, rondloopen
vwánga, overeenliggen
vwǎng, schuddebollen
yánga, schokken

met t : gbéte, knielen
gbóto, aftrekken
vwáta, uitvinden
vwǎt, opentrekken

met mb : támba, probeeren
timbi, beginnen

met k : gbáka, leenen

5. Andere tweeklankgrepige werkwoorden waar de klinker der eerste klankgreep in de tweede niet herhaald wordt, zijn blijkbaar samenstellingen van een éénklankgrepig werkwoord met een naamwoord. Maar de beteekenis van het werkwoord of van het naamwoord is verloren gegaan.

Samenstellingen met het naamwoord sá of sé, manier, wijze.

Voorbeelden :

kśs, weigeren ; van kś, ? en s.
yis, toonen ; van yi, houden en sé.

Samenstellingen met ndá of nd, spoor, omgeving van iemand.

gindá, willen ; van gi, (? weg doen) en ndá
móndá, zeggen ; van mó, ? en ndá.

6. Infinitief-vorm.

De infinitief, benevens zijn gewone vorm, welke is de stam van het werkwoord met een lage toonhoogte, kan ook gevormd worden door samenstelling.

a. Door vóórvoeging van a met hooge toon gevolgd door de stam van het werkwoord met lage toon.

Voorbeelden :

áde, kappen
áfe, pellen
áfu, schoon zijn
áni, storten ; enz.

b. Door vóórvoeging van middeltonige ke, gevolgd door den stam van het werkwoord hoogtonig.

De é van ké kan door assimilatie veranderen in den klinker van het werkwoord. Dit kan geschieden als de klinker van het werkwoord u of i is.

Voorbeelden :

kená (-·) gaan
kebí (-·) of (-·) kib, slaan
kog' (-·) sluiten
keg' (-·) zaaien
kegó (-·) kloppen ; enz.

II. HET NAAMWOORD.

1. Alle naamwoorden zoowel éénklankgrepige als tweeklankgrepige, kunnen drie verscheiden vormen hebben ; nl. den enkelvoudigen vorm en 2 samengestelde vormen.

De samengestelde vormen worden gemaakt door vóórvoeging

a. van den klinker van het woord
b. van den medeklinker en den klinker.

De toonhoogte van den klinker in het voorvoegsel is dezelfde als die van den klinker in het woord. Uitgenomen in

de tweeklankgrepige woorden; als daar de klinker in de eerste klankgreep hoogtonig is, dan is die in het voorvoegsel middeltonig.

Voorbeelden:

ma	mond	kanga (- -)	schouder
àmà,	..	akanga (- - -)	..
màmà	..	kakanga (- - -)	..

be (-)	stroo	kabi (· ·)	kroon
ebe (- -)	..	akabi (- · ·)	..
bebe (- -)	..	kakabi (- · ·)	..

ká,	vel	loba (· ·)	kleed
óká,	..	oloba (- · ·)	..
káká,	..	loloba (- · ·)	..

kägà,	berg	kwulu (· ·)	doos
àkägà,	..	ukpwulu (- · ·)	..
kàkägà,	..	kwukwulu (- · ·)	..

Bemerk de samenstelling van het meerklankgrepige:

kékélè,	mand
kèlè kélè	..
èkè kélè	..

2. Een groot aantal naamwoorden zijn éénklankgrepig. Het zijn meest woorden van voorwerpen der naaste omgeving en het meest in het dagelijksch gebruik.

Voorbeelden:

da (·) voet	tu (-) oor
ge (-) nek	du (·) lans
la (·) gezicht	go (-) dorp
ma (·) mond	lo (·) zon
nwo ⁿ (-) neus	nda (·) huis

3. Het meerendeel der tweeklankgrepige naamwoorden bestaat uit een verdubbeling van den klinker der eerste klankgreep ingeleid door een medeklinker.

a. Deze inleidende medeklinker der tweede klankgreep is in menig geval de l of haar gelijkwaardige r.

Voorbeelden:

buru (- -)	vlek	mbala (· ·)	olifant
kélé (· ·)	overkant	mbele (- -)	hertegeit
kre (- -)	naam	goro (- -)	hol
kpwara (- -)	aardnoot	guru (· ·)	top

b. Andere medeklinkers welke de tweede klankgreep inleiden zijn meest: ng, nd, mb, k, en nog andere.

Voorbeelden:

b'ng',	lange stok	d'mb',	koekoek
g'ng',	zweer	kamba,	mes
dzjende,	groente	timbi,	tong
k'nd',	planting	féke,	reukwerk

Het is moeilijk de functie of de betekenis van deze verdubbeling te verklaren.

4. Andere tweeklankgrepige naamwoorden, waar de klinker der eerste klankgreep in de tweede niet herhaald wordt, zijn waarschijnlijk samenstellingen van twee woorden. In menig geval kan men nog de herkomst van deze deelen der samenstelling aanwijzen.

Voorbeelden:

goyé (- ·) keelappel; van g' (-) keel en yé?
 gbaru (-) vracht; van gba (-) veel en ru, zaak.
 kógbà (· ·) zolder; van kó, plaatsen en gba
 veel.

kofe (- -) schoonvader; van ko (-) man
 en fe (-)?

mawo (· ·) blaaspijp; van mà mond en wò,
 vuur.

ngówà (· ·) rook; van ngó? en wà of wò,
 vuur.

tsjáf' (· ·) reuk; van tsjá? en f', rieken.

yazu (- -) slaaf; van ya (-)? en zu (-)
 mensch.

R. Mortier, O.M.C.

Businga.

surtout au début; il ne peut se tenir à l'écart. Mais une fois que les Noirs sont bien formés il faut leur faire confiance, les laisser juger, car ils connaissent mieux les besoins et la mentalité, ils apprécieront plus adéquatement la valeur culturelle et apostolique d'un divertissement déterminé.

Au début on se heurtera peut-être à de la résistance et de l'incompréhension. Il se peut que nos catholiques indigènes, moniteurs, catéchistes e. a. soient pleins de préjugés, que les décisions de certains de nos confrères ou prédécesseurs soient enracinées en eux et devenues un puritanisme formaliste au point de poser en principe: que tout ce qui vient des ancêtres

est mauvais. Dans ce cas une mise à point sérieuse s'impose. Il faudra leur faire comprendre quelle est la doctrine exacte de l'Eglise en fait de divertissements populaires. Ce sera le point de départ d'une nouvelle action. Joignant à cela une formation sérieuse, indispensable à toute forme d'action catholique, on aura des indigènes qui, avec nous, entreprendront la tâche et la mèneront à bonne fin.

Ne serait-ce pas le moment de se mettre à l'œuvre?

Cela ne vaut-il pas la peine?

G. Hulstaert M. S. C.

YA - NAMEN

In de streek die reikt van de Uele en Aruwimi tot de Lomami, Opper-Lopori en Opper-Tshuapa, treft men heel veel namen van dorpen aan die beginnen met ya (vóór een klinker geëlideerd tot y). Mr. Possoz (Aequatoria, 2, 10-11, bl. 131) tracht de beteekenis van dit prefix terug te voeren tot een matrilineale afstamming. Die namen zouden dus beteekenen: dorp, clan, familie, enz. afstammend van vrouw X.

Het is onbetwistbaar dat vele clan-namen in de streek der Môngo en andere N.W.-Bantoevolkeren patronymen zijn. Maar zijn er ook specifieke « matronymen »? Deze bestaan ook, vooral in sommige groepen, zooals de Bakutu van bij Boende en zouden wellicht mede een bewijs kunnen leveren voor overblijfselen van matriarkaats, of van matriarkale invloeden.

Om die matronymen te bewijzen mag men echter niet argumenteeren uit termen zooals Likundú (abdomen en, « per extensionem »: groep afstammelingen), ndôngo (harem), en dgl. Die woorden kunnen gevolgd worden door namen zoowel van mannen als van vrouwen. Likundúa-

le = afstamming van den man Eale, bestaat naast Likundúameke = afstamming van de vrouw Eméke. Ndôngokwa is de harem, de familie en, na uitbreiding van de bevolking, de heele groep afstammelingen van den voorvader Lokwa. De Bongili hebben naast de groepen: Baséká Iloko (afstammelingen van den man Iloko) en Baséká Bokungú (afstammelingen van diens broeder Bokungú), ook een groep Baséká Ambá (afstammelingen van Ambá, hun beider zuster). Dergelijke feiten kan men overal vaststellen.

Argumenteeren uit het woord ya (ia, nya) = moeder, is op zich beschouwd logischer. En het is best mogelijk dat de feiten bij sommige volkeren deze redeneering wettigen. Wij hebben echter geen voldoende gegevens om dezen uitleg te bewijzen.

Verder blijft de vraag open, of de ya-namen waarover het hier gaat, in feite en werkelijk « matronymen » zijn. De woorden ngóya (mijn, ons moeder) en nyangó (moeder in het algemeen) en die beide uit dezelfde elementen bestaan, enkel in verschillende orde geplaatst, la-

ten dezen uitleg tonetisch toe. Bij het woord *ya* (iá) dat dialektisch naast *ngóya* voorkomt, stooten wij echter op een tonetische moeilijkheid. In de namen waarover het hier gaat, is de *ya* steeds laag, terwijl het woord waarvan men dit prefix wil afleiden, hoogtonig is. Alles wat we tot nu toe weten over de tonetische regels in de groep der N.-W. Bantu-talen, verzet zich tegen de identiteit van het prefix *ya* met het woord *ya* (moeder). Apodiktisch is deze bewijsvoering wel niet, want de vorming met prefixen zou kunnen ontleend zijn aan andere talen, waarin het woord *ya* moeder = laagtonig zou voorkomen. Verder is een tonetische evolutie niet uitgesloten, zooals taalvergelijking trouwens aantoonst. Zoodat ook de klankgreep *ya* in *ngóya* en *nyangó* etymologisch zou kunnen geïdentificeerd worden met *yá* (iá). Onze kennis der taalkundige feiten is echter op dit gebied nog al te zeer beperkt om deze kwestie te kunnen uitmaken, ware het ook maar met eenige waarschijnlijkheid.

Volgende feiten maken de mogelijkheid van deze afleiding nog problematischer:

1° De « *ya* - groepen » komen slechts voor bij enkele Môngo-stammen nl. die van het N. O.: Bongandó, enkele naburige Bosaka-groepen en Bambols. De verder Noord-Oostwaarts wonende Bantu-stammen bezitten ze eveneens. De vorming is dus zeer gelokaliseerd. Zij kan in deze Môngo-groepen oorspronkelijk zijn ofwel ontleend aan naburige volkeren. In beide gevallen blijkt zij, ten minste bij deze stammen, betrekkelijk recent de zijn.

2° De jonge oorsprong wordt verder aangeduid door het feit dat de *ya*-vorming zelden voorkomt bij namen van meer uitgebreide groepen. De Bambols bezitten enkele *Ya*-hoofdijen. Bij de Bongandó komen er ook enkele voor zooals (*Yáforó*, *Yóyé*, enz.) De namen der grootere groepen, die hoogstwaarschijnlijk de oudste zijn, zooals natuurlijk en normaal is, zijn geen *Ya*-namen: Liondo, Mpangó, Bôngdôngo, Bowanga, enz.

3° Onderzoeken we de *ya*-namen geschiedkundig, dan vinden wij dat de persoonsnamen meer op mannen duiden dan op vrouwen. Men vergelijkte de voorbeelden en genealogiën in het interessante werk, *Les Lalia-Ngolu*, van den Heer Distrikts-

kommissaris Mr. De Ryck.

Al deze feiten duiden er op dat de uitleg van den heer Possoz niet gewettigd is, ten minste voor wat het Môngo-gebied aangaat. Bij andere volkeren is het echter wel mogelijk dat de feiten hem in het gelijk stellen. Maar daarvoor zouden wij een dokumentatie moeten bezitten die ons nu ontbreekt. Zou niet de een of andere lezer een onderzoek willen instellen om deze kwestie te helpen opklaren?

Kan ondertusschen geen andere uitleg voorgesteld worden? Zou bv. het *ya* niet eenvoudig het bezits- of genitief-partikel (α) zijn met het prefix *y* (i)? In de Môngo-dialekten is de toon van dit partikel laag, wanneer het prefix een klinker of halfklinker is. Dat nu door inclisis de toon dalend wordt bij volledige vocalisatie van het prefix, is een bijkomstige euphonische aanpassing die niet als tegenbewijs kan gelden. Evenmin als het verschil in toon van het prefix al naar gelang het een klinker of halfklinker is, want dit is een normaal dialektisch verschijnsel.

Dit genitief-partikel moet dan terugslaan op een onderverstaan zelfstandig naamwoord. Het prefix duidt de klasse aan, waartoe dit naamwoord behoort. De tonaliteit duidt erop dat het een enkelvoudig woord is en behoort tot de klasse *e-bi* (li) of tot de klasse zonder prefixen.

De woorden die voor de hand liggen zijn: *esé* = klan; *etúká* of *etúlúká* = groote familie; *etsimo* = idem; *ekanga* = groep. Wellicht komen dialektisch nog andere woorden voor.

Bij de Budja kan volgens een schrijven van P. G. Lootens, het woord « dorp » niet onderverstaan zijn, daar dit in hun taal *moki* heet. Zouden daar echter, dialektisch of archaisch, geen andere woorden bestaan, die een of andere groepeerings aanduiden? Hetzelfde zou dienen te worden onderzocht bij andere stammen die dezelfde namen-vorming bezitten. Dit onderzoek kan wellicht nog interessante gegevens verstrekken voor de geschiedenis der verhuizingen of onderlinge betrekkingen dezer stammen. Mogen we het dan ook aan onze lezers aanbevelen?

G. Hulstaert, M. S. C.

EPISTOLARIA

In deze nieuwe rubriek geven wij korte mededeelingen, geput uit de briefwisseling van medewerkers en vrienden, en waarin vaak belangrijke gegevens of gedachten worden vooruitgezet. Wij hopen dat onze lezers deze nieuwe rubriek interessant zullen vinden. En vragen aan onze correspondenten ons algemeen verlof te willen geven tot het publiceeren van dergelijke algemeene uittreksels uit hun brieven. Aan allen op voorhand van harte onzen oprechten dank.

TAAL EN ONDERWIJS.

MGR. TANGHE aan P. HULSTAERT, 21-2-39.

Wij voeren stilaan het lingala in voor normaal- en landbouwschool. U weet dat ons principieel altijd het eenig-gezonde is geweest: moedertaal-voertaal; maar nu staan we ineens voor de vraag: Welke taal moeten we nemen als voertaal in die mengelmoes-scholen, waar er jongens zitten uit alle hoeken van Ubangi. We hebben eigenlijk en hoofdzakelijk drie talen, het Ngbandi, het Mbanza, het Ngbaka, buiten het lingala, dat te Libenge van den beginne af in voege was, om reden van de groote verscheidenheid van talen aldaar. Welke taal zou voertaal worden in de middelbare scholen? Nota bene dat de EE. BB. van Oostakker heelemaal van ons gedacht waren, en nu ook gewaar worden dat er eene beslissing diende genomen in tegenovergestelde richting. Uw toestand heel anders zijnde, versta ik uwen strijd; 't ware zonde uw Nkundo-taal prijs te geven, en ik ben bereid uw zienswijze te helpen verdedigen. Wat zoudt u me aanraden alhier?

P. S. Het spreekt van zelf dat we in het lager onderwijs aan ons principieel houden; moedertaal, met in den 2en graad, het aanleeren van lingala als bijtaal. Uitzondering voor Libenge zooals gezegd, en voor Bosobolo, waar we bij de Ngombe het Ngbandi als voertaal namen.

P. HULSTAERT aan MGR. TANGHE, 15-3-39.

Betreffende taalkwestie: Ik begrijp ten volle, dat het in zoo'n gevallen zeer lastig moet zijn om de principieel vol te houden. We moeten

dan zeggen, dat ofwel de principieel niet deugen, ofwel dat we ze onmogelijk kunnen toepassen en ze dus praktisch moeten verloochenen, 't geen soms niet anders kan. Maar toch blijft er m. i. iets haperen: ofwel zijn wij, missionarissen, onvoldoende op de hoogte van onze taak, ofwel is de kerkelijke indeeling niet aangepast en ware een herziening wenschelijk, in zoverre zij nuttig kan zijn om de principieel toe te passen. Altijd in de veronderstelling, dat die principieel juist zijn; en ik meen dat de H. Kerk ze zelf huldigt. Indien de hoogere Overheid kon gewaarschuwd over het feit, dat de huidige grenzen soms de toepassing der principieel al te zeer bemoeilijken, ware er wellicht iets te bereiken.

Is nu het lingala een geschikte taal voor het onderwijs? Met vele anderen, missionarissen en «leeken», meen ik van niet. Zelfs in zijn meest verrijkten boekenvorm lijkt het me heel wat minder waard dan de minste volkstaal in Uw Vikariaat (Zie de veel sterkere uitdrukking van J. Whitehead in Africa, I, blz. 379). Niettegenstaande de vele, ijverige pogingen van verschillende zijden raakt het lingala immers niet los van zijn gebreken van handelstaal. En al kan een handelstaal op sommige gebieden uitstekende diensten bewijzen, toch is ze als opvoedingsmiddel ongeschikt. En ik meen aldus op het lingala te mogen toepassen hetgeen Mr. E. De Jonghe schrijft over sommige verbasteringstalen van Europeeschen oorsprong: «Les populations qui en sont affligées sont irrémédiablement vouées à la médiocrité culturelle.» (Congo, Nov. 1933, p. 512).

Indien het lingala voor onderwijs gebruikt wordt is het toch als middel voor opvoeding, voor algeheele verheffing van enkelingen en gemeenschap, voor echte kultuur. En van welke kultuur is lingala drager? (zie résumé van het artikel van P. G. v. Bulck in Aequatoria, Juli 1939, bl. 84).

De armoede van het lingala steekt schrijnend af bij den rijkdom en de fijne nuanceeringsmogelijkheden van echte, volksche talen. Die armoede om gedachten en gevoelens in schakeeringen weer te geven heeft onvermijdelijk een slopenden

invloed op het intellect (ik gebruik dit woord opzettelijk, in tegenstelling met kennis) en op de echte fijngevoeligheid. Er is immers een nauw verband tusschen taal en verstands- en gevoelsleven. Gebrek aan oefenings-mogelijkheden ontnemt de lenigheid aan de ledematen. 't Is ongetwijfeld daarop dat Mr De Jonghe en anderen hun afkeurend oordeel over dergelijke talen baseeren. En het is ook enkel om die reden dat ik zoo bang ben van lingala, evenals van fiote, kituba, en dgl.

Zoodat ten slotte zich aan sommigen een Europeesche taal opdringt als een noodzakelijkheid. En ik moet bekennen, dat in mijn oordeel, Fransch bv. beter is dan lingala, en dgl., omdat het ten minste een kultuurtaal is, al is het ook ongeschikt als gansch vreemde taal.

Daarom zou ik, zelfs al werden er in één Vikariaat 7 verschillende talen gesproken (en ik bedoel niet dat soort waarop de legende der 200 talen in Kongo steunt), nog het gebruik van lingala voor onderwijs-opvoeding afkeuren, wijl het voor het beoogde doel ongeschikt lijkt, om niet meer te zeggen.

In dergelijke ingewikkelde gevallen ware het m. i. te verkiezen dat men :

1° trachte te studeeren hoe de talen er feitelijk in elkaar zitten, waar haar grenzen liggen, welke gemeenschappelijke elementen zij hebben en welke de voorname of bijkomstige afwijkingen zijn. Dit is een studie die goede linguïsten vordert in voortdurend contact met de inlanders. Maar die heeft U, God dank !

2° Nagaan of twee of meer talen niet kunnen samengaan in letterkundige werken, klas, enz. Zijn de verschillen bv. tuschen Ngbandi en Mbanja van dien aard, dat zij zich niet van éénzelfde letterkundige taal kunnen bedienen ? Dat kan geen Europeaan alleen, of geen inlander alleen uitmaken.

3° Indien dergelijke oplossing niet mogelijk is, dan ware het nog best één der talen zooveel mogelijk te verspreiden door het onderwijs. Daar is heel veel takt en werk voor noodig, doch het doel is de last waard. Welke kiezen ? De beste, de meestgunstige, meest verspreide, enz. Volgens de omstandigheden het opleggen. En daarbij dienen we natuurlijk ook buiten het Vikariaat te kijken, rekening te houden met deelen van stam of taal die buiten ons gebied liggen. Op de lagere school, in katechismus, enz. zou dan de moedertaal blijven. In-

dien daar een stevige basis is gelegd, kan het maar half kwaad, dat de middelbare school in een andere taal gegeven wordt- al is het verre van ideaal. Men zou er dan voor dienen te zorgen, dat de terminologie en dgl. ook in de overige talen worde gezocht en aangeleerd, opdat de volleerden ook bij machte wezen in hun eigen taal verder te leeren. Ik weet, dat dit veel eischen stelt aan het onderwijzend personeel. . . . Maar deze zaak is ook van zoo'n overgroot belang !

MONGO

P. J. VESTERS, *Baringa* 26—2—39

Betreffende den naam Nkóle heb ik het heele binnenland afgevraagd. Niemand wil van Nkóle weten als stam- of plaatsnaam. 't Eenigste wat ik er kon uitkrijgen (en dat herhaaldelijk) is, dat Nkóle staat tegenover Baénga. « Tofee basi, la ntsin'ea tole Nkóle = wij zijn niet thuis op het water, omdat we Nkóle zijn. Daarmee is voor hen alles gezegd.

Daarom komt de voetnoot van Aequatoria, I, n° 8, blz. 12 : « Baénga, voorouder der Nkóle (Lofonge, Mombeka, Baénga) me zoo vreemd voor. Dat het als naam voor minderwaardig beschouwde groepen zou doorgaan, is mogelijk. Maar dan in zooverre als het riviervolk altijd de anderen als minderwaardig beschouwde ; hetgeen m. i. meer voortkomt uit de trots van het riviervolk, en in het geheel niet op feiten behoeft te berusten, welke de minderwaardigheid der binnenlanders (Nkóle) zouden bewijzen.

Het is echter ontzettend moeilijk om uit al die verschillende legenden, gegevens, enz. wijs te worden, omdat men nooit de hoofdlijn te pakken krijgt.

Vóór de komst van Boilinga en Baringa zouden hier de Yunji gewoond hebben. In de oude papieren hier op de missie vind ik dat het Pygmeeën waren die hier eerst waren. Nu zijn de Yunji alles behalve Pygmeeën !

De Baringa zouden 't eerst van af de Lokomo Lokomo hierheen gekomen zijn. Zij riepen de hulp in van de Boilinga (feitelijk geen Baénga, maar Nkóle) tegen de Yunji. De Baringa stammen af van Lokindola.

De voorouders der Boilinga waren Lika-

katando en Likumba; hun ouders: Mpombo (Bonngwalanga) en Bowela. Zij zijn verwant met de Bolaka, Bonongo, Bokanga, Boske, Yete, Bolima, Ntomba en Lokasa. Zij staken de Luo over bij Banganya, wegens den oorlog van « Lonkeji ».

Ondertusschen zijn de Boilinga en Baringa samengegroeid en zijn de Boilinga thans meer Baénga dan Nkóle.

De Boyela welke hier zitten opgepropt tegen den hoek waar Lomako en Luo samenvloeiën, verklaren zich verwant met de Lombeolo-Bosak'a Nkombe.

TAAL. Met recht wil U den naam Lomongo voor heel het taalgebied gebruiken. Zelfs verschillende ouderlingen hier in het binnenland verklaarden tot mijn verwondering dat ze lonkundo spreken. Ik had de taal in Basankoso nog nooit als lonkundo hooren vernoemen en meende dan ook dat meer specifiek het Wangata ermede bedoeld was.

De Loma-Nsongo-Boyo hier spreken van *atikenda* (hij is niet gegaan) en voeren dit in alle personen en werkwoorden door. Zoo zeggen zij ook: *atiki eko* (hij was er niet). Dit geeft misschien den sleutel van het infix *tsi* voor den eersten persoon van sommige vormen, in plaats

van *ta*, dat wellicht niet de oorspronkelijke vorm is geweest. Die Loma en Nsongo-Boyo zijn steeds geïsoleerd geweest nabij de bronnen van Lomako en Lokomo.

P. HULSTAERT aan P. VESTERS, 10-3-39

TAALEENMAKING: Hoofdzak is 1° zooveel mogelijk overeenkomst te bereiken over het heele Nkundo-Mongo-gebied; 2° een zeer groot dialect te nemen als basis der letterkundige taal; 3° de schrijfwijze eenvormig maken; 4° dialectische verschillen in klanken en vormen tot het minimum herleiden; 5° dialectische woorden zoo ruim mogelijk laten en opnemen. Wij kunnen niet een of ander dialect tenvolle opdringen aan de menschen; zij blijven ten slotte meester van den toestand. Zoo moeten wij niet gaan zoeken, waar het *beste* Lomongo gesproken wordt; want elk trekt zijn eigen dialect voor. Ook niet zoeken welk het *zuiverst* is wiji het *oudst*. Dat kan ook niemend oplossen. Wel kan men zeggen, dat een dialect *rijker* is in woorden of in vormen dan een ander. Ook dat het *bv. regelmatig* er is in zijn Grammatica. Van logisch standpunt uit, is dát dan te verkiezen. Maar wij zullen daarbij nog steeds rekening moeten houden met de spontane evolutie.

COMMUNICATION.

Nos lecteurs prendront sans doute intérêt à la communication que nous trouvons dans Africa, XII, oct. 1939, p. 471, au sujet des résultats du concours de littérature en langues africaines. Le lonkundo-lomongo avait été choisi (avec le Bemba d'entre Tanganyika-Moero) pour l'année 1938. 7 manuscrits avaient été envoyés. Les deux indigènes qui ont obtenu un prix sont Isuke Jos. (second prix, et prix spécial pour livres, — le 1er prix n'étant presque jamais attribué) et Bamala Louis.

Le premier, ancien élève au petit-séminaire de Bokuma et actuellement élève de l'école moyenne de Coquilhatville, avait présenté une autobiographie romancée: *Emi la Fafa* = moi et mon père. Le second, moniteur à la même école, a écrit le prologue de l'épopée « nationale » des Mongo: *Baukoko ba Lianja* = Les aïeux de Lianja.

Bien que le nombre des compétiteurs n'ait pas atteint le chiffre du Bambe (19), il est de loin supérieur à celui atteint par les autres langues congolaises, mises à l'honneur précédemment (kikongo: 1; tshiluba: 3; ruanda: 0).

Les compétiteurs et spécialement J. Isuke et L. Bamala méritent nos félicitations, et l'Institut international des Langues et Civilisations africaines nos remerciements pour le précieux encouragement donné à l'épanouissement des littératures indigènes.

DE NGUNDA uit OPPER-UBANGI

In het November nummer van Congo, blz. 362, 372, 373, en in onderhavige studie wordt rechtgezet wat vroeger verkeerd door mij werd opgegeven aangaande deze Ngunda. ¹⁾

Waar vinden wij die Ngunda?

Er bestaan drie groepen in het Oosten van ons Vikariaat.

Groep I. De Ndalangi-hoofdij (Bondalangi) gansch ten Oosten, en afhangelende van den staatspost Abumombazi. In die hoofdij ontmoeten wij de Mbuy en de Gba. De Mbuy bekennen dat zij vroeger samen woonden met hunne broeders, de Mbuy die tegenwoordig bij de Kando verblijven ten Westen van den Staatspost Yakoma, op de nieuwe autobaan Banzistad-Yakoma. De Mbuy zijn Ngunda.

Groep II. De Ngunda-hoofdij ten Westen van den Staatspost Banzistad. Daarin vinden wij de Monge, Motende, Zegbe, Mbuy, Mando, en Nyaki. ²⁾

Groep III. De Ngunda wonende in 5

1) «De Ngbandi. Geschiedkundige Bijdragen», 1929. Overal waar de nieuwe gegevens in strijd komen met die van 1929, zijn de jongste aan te nemen. Wat niet wegneemt dat veel details, vroeger opgeromen, heel belangrijk zijn en hun volle waarde behouden; zij kunnen gemakkelijk teruggevonden worden in het aangehaalde boek, dank zij de «Lijst der eigennamen», blz. 213 en vlg.

2) Er zijn dus drie groepjes Mbuy: één in Groep I, één in Groep II en één bij de Kando. Eveneens twee groepjes Nyaki: één in Groep II en één in Groep III.

dorpen aan de oevers van de Ubangi, ten Oosten van Banzistad stroomop, misschien een drie uren gaans van dezen staatspost. Langs den rechteroever (Fransch Afrika) vier dorpen: Mbuta, Ndopo, Mberenge en Nyaki. Een deel der Mberenge is op den linkeroever gaan wonen. Vroeger verbleven zij allen op den linkeroever, maar tijdens de caoutchoucverplichting vluchtten zij naar den overkant.

Van waar komen die Ngunda?

De overlevering in Groep III levendig bewaard spreekt van de herkomst uit Fransch Kongo, waar de Mbangi wonen, dat is het hinterland van de Opper-Kottorivier. De Ngunda vertellen dat zij daar het water dronken van de Pepe, de Kpwokpwo en de Gambo. Hoe waren zij ginder aangeland? Vermoedelijk maakten zij deel uit van de Bantu-verhuizingen die uit het Zuiden naar het Noorden trokken, evenals hunne broeders de Kunda.

Wie zijn die Ngunda?

Zij zouden evenals de Ngbwa ³⁾ de jongere broeders zijn van de Kunda, en wel de jongste van allen.

Waarschijnlijk hebben al die Ngunda ergens in Fransch Kongo gewoond. Te dien tijde waren bij hen ook de Ngunda die tegenwoordig in de streek van Budjala verblijven tegen de Melo rivier. ⁴⁾ De

3) O. c. passim.

4) o. c. blz. 21.

voorvader van die Ngunda heette Ndalangi.

Groep II geeft op dat zij van Selengbe afstammen, alhoewel zij hun stamboom beginnen met Guluma in top.

Groep III verhaalt dat hun voorouder Gobondi heette. Deze, verzekeren zij, was een jongere broeder van Selengbe, van wien Groep II afstamt.

De laatste verhuizingen.

Wij veronderstellen dat de groepen I en III langst samen bleven. Groep III beweert ten stelligste, wél op den linkeroever van de Ubangi, doch nooit in het binnenland hun dorpen gebouwd te hebben. Groep I daarentegen is later stilaan afgezakt van de Ubangi naar de Ebola (Legbala). Aan de Ebola, toen hun verwanten, de Mbuy, nabij de monding van de Longe-rivier huisden, zijn zij in aanraking gekomen met den Blanke Buti, die zich te Ngunde tusschen de Bahuli en Longe-rivieren gevestigd had. Het dorp der Mbuy heette « Mboma Mbasu », zooals wij elders verhalen (zie Aequatoria, II, 6, Juni 1939). Heel Groep I trok de Ebola over op de plaats die nu nog best gekend is als Kpwele, om later meer oostwaarts te zwenken tot waar zij nu nog wonen, nabij de Ioni, een zijriviertje aan de Ebola.

De tweede groep was reeds vroe-

ger uitgeweken naar de Ebola. (Bij hen waren de Ngunda, ook afstammelingen van Ndalangi langs Guluma, die nu nabij Budjala wonen). In gezelschap van de Kule genge en van de Ngaro ngu, en samen met hun oudere broeders, de Kunda en Ngbwa, leefden zij geruimen tijd aan de oevers der Ebola. Later reisden die Ngunda meer westwaarts om de Mongala en de Libala te bereiken, en eindelijk te geraken aan de Melo, in het gewest Budjala.

Onderweg had nochthans een deel van hun volk zich op de oevers der Ebola afgescheiden en was terug getrokken naar het Noorden, voorzeker met het doel hunne broeders weer te vinden, nl. de Ngunda, die zij ginder achter gelaten hadden. Zij bereikten de Ubangi, ongeveer op de plaats waar zij eertijds met de Kule genge gewoond hadden. Zonder de rivier over te steken, gingen zij naar het Westen tot aan de snelvloed Bay (waar nu Banzistad ligt).

Toen de eerste Blanke, Alfons Vangele, de Ubangi opvoer, vond hij op den berg Kpwongbo juist naast den snelvloed, het dorp Monge der Ngunda, met als hoofdman Nzanza, en niet ver vandaar, de andere dorpjes der Ngunda, van de huidige Ngunda-hoofdij (Groep II).

† B. O. TANGHE
Apostolisch Vikaris van Ubangi.

du 15 juin 1939, ratifié quelques jours plus tard au Palais-Bourbon par un vote d'unanimité.

Article 1er.- En Afrique occidentale française et en Afrique équatoriale française, la femme, avant quatorze ans révolus, l'homme avant l'âge de seize ans, ne peuvent contracter mariage.

Article 2.- Le consentement des futurs époux est indispensable à la validité du mariage.

Seront nulles de plein droit, sans que la partie qui se dirait lésée par la prononciation de la nullité puisse, de ce fait, réclamer aucune indemnité :

1°) Toute convention matrimoniale concernant la fillette impubère, qu'elle soit, ou non, accompagnée du consentement de la fille ;

2°) Toute convention matrimoniale concernant la fille pubère, lorsque celle-ci refuse son consentement ;

3°) Toute revendication de veuve ou de toute autre personne faisant partie d'une succession coutumière, lorsque cette personne refuse de se rendre chez l'héritier auquel elle est attribuée.

Article 3.- Le ministre des Colonies est chargé de l'exécution du présent décret.

Fait à Paris, le 15 juin 1939. (s) Albert Lebrun.

Voici le rapport de Mr. G. Mandel, ministre des Colonies :

Au contact de notre civilisation, une évolution s'est accomplie dans les mœurs en Afrique occidentale et en Afrique équatoriale française.

Fidèle à l'engagement pris par elle de respecter les traditions établies, la France s'est gardée de troubler, par une intervention prématurée, la vie sociale et familiale de ses sujets.

Ce respect des coutumes indigènes ne doit pas aller toutefois jusqu'à nier la transformation opérée sous notre influence.

Pour ce qui concerne notamment la femme indigène, sa condition dans la société s'est améliorée et relevée. Le moment est venu de consacrer dans un texte la jurisprudence nouvelle qui subordonne au consentement de la jeune fille la validité du mariage, et qui assure à la veuve la libre disposition d'elle-même.

* * *

Quoique étant un compromis entre la loi française et la tradition indigène, comme entre

la liberté chrétienne du mariage et la neutralité officielle du Gouvernement, cette loi ouvre un chemin direct vers une condition sociale et juridique plus évoluée, vers une influence plus grande de la liberté personnelle dans le mariage. Plus particulièrement, elle consacre officiellement la liberté du consentement. Toutefois, elle ne constitue pas un statut chrétien, ni même simplement monogame. La situation paradoxale de l'Afrique noire continue à exister : les Musulmans sont soustraits à la coutume et c'est le droit coranique qui leur est appliqué, tandis que les Chrétiens restent soumis à la coutume « fétichiste » (G.H.)

KLAN EN BESTUUR

Uit een recensie over het boek « Law and Authority in a Nigerian Tribe: a study in Indirect Rule » (Africa, 39. I. 113) Dr. MEEK:

In this community, the most important in the lives of the natives is the system of kinship, and it is on the basis of this that the native system of law and authority rests. The basic unit is what Dr. Meek calls a « kindred » which is really a group formed of the male members of a patrilineal lineage with their wives and children. The political unit consists of a number of such groups which regarded themselves as related, and are actually related by intermarriage, and which inhabit a certain locality. The existence of these autonomous local groups was not recognized when the region was brought under British control, and a system of « Native Courts » and « Warrant Chiefs » was set up which had no relation to the actual native social structure. The new system of administration has now taken account of the native political organization. The reported success of the new system as compared with the evident failure of the old one is another demonstration of the value of knowledge and the dangers of ignorance, a lesson which is slowly, though all too slowly, being learnt by those responsible for the government of native peoples.

MARIAGE ET NATALITE

La femme est considérée en fonction de sa fécondité et, avant l'occupation européenne, sa

fidélité était garantie par les sanctions cruelles que permettait au mari le Droit Coutumier. Ainsi, l'épouse infidèle pouvait être donnée en spectacle à la foule, dépouillée de tout vêtement, après une flagellation préalable, où la colère ne connaît plus de mesure. Liée parfois à un arbre flexible, elle était soumise aux piqûres des moustiques pendant la nuit ou bien exposée sous un soleil de plomb aux morsures des fourmis.

La suppression de mesures si barbares s'imposait, mais se contenter de faire du divorce une punition moins brutale de l'adultère ou d'imposer au coupable une amende infime constituerait en Afrique Equatoriale, un véritable désastre. Si les législateurs n'y portent un prompt remède, demain l'union libre existera avec tous ses désordres sociaux. Ces tribus ont résisté à des siècles d'esclavage; l'union libre, en moins de cent ans, a fait disparaître les races qui en ont fait l'essai: les Mpongwés, les Orungus et bientôt les Nkomis auront leur sort lamentable. L'instabilité des foyers est en effet, autant que la polygamie, une cause de mort. Telle fut la seule réponse que je fis à la réflexion suivante d'un indigène cultivé et partisan de l'union libre: « Chez vous, la femme est un loyer; chez les Fangs, elle constitue une propriété. » A tout considérer, la propriété, avec le servage qu'elle comporte, est moins désastreuse que le loyer qui achemine ces tribus à la mort.

Le salut de l'Afrique ne réside ni dans l'union libre ni dans la polygamie, mais dans le respect de la personne humaine et des lois que Dieu a établies comme sauvegarde de l'union de l'homme et de la femme. (E. PHILIPPOT, C.S. SP.; dans: Etudes missionnaires, IV, 1, avril 1936, p. 79).

GEDACHTEN OVER ONDERWIJS.

De ondervinding leert meer en meer hoe vruchtbaar het is, elk jaar de leerstof excentrisch uit te breiden. En dan bedoel ik niet zoozeer een quantitative aanvulling, als wel een kwalitatieve uitdieping. Mochten we ertoe komen elk jaar de leerlingen, voor elk vak, in een of ander punt van de leerstof, een breeder en klaarder inzicht te doen krijgen, dan zou ons onderricht en vooral ons vormingswerk, elk jaar met reuzenstappen vooruitgaan.

Een zaak eenvoudig juist doen zien helpt

als het ware tot levensgeluk! Een juist inzicht houdt, ook voor lagere-school-kinderen, als een stuk levensvreugde in, voor menschen die voor De Waarheid, God, zijn geschapen.

Maar voor dergelijke uitdieping der leerstof met jonge kinderen is veel zelfwerkzaamheid van onzen kant noodig. Waarom zouden we echter dat er niet voor over hebben? Voorbereiding van onze lessen en onze leerstof zijn noodzakelijk; waarom zouden we ons niet naar vermogen inspannen om dit zoo doelmatig mogelijk te doen? Door sleur in ons onderricht te laten binnendringen, doen we onze leerlingen groot nadeel en maken wij ons plichtig tegenover een gansch volk!

Vergeeten we vooral niet dat we veel verder zullen komen, in de methodiek en de paedagogiek, door kennis van het kind en van zijn omgeving, door liefde tot de jeugd, dan door overvloedige experimenten, die zoo onvruchtbaar kunnen zijn.

Er wordt gemakkelijk getwist over de beste methode voor leesonderricht, voor mathesis, voor aardrijkskunde, enz. Maar, wat is de beste methode? Me dunkt, de doelmatigste weg voor onderricht in dienst van de opvoeding, welken de onderwijzer in zijn kennis van het levende kind en zijn liefde voor het kind vindt.

Elk jaar nu dient onze kennis van onze negerkinderen klaarder te worden. Voortdurend dus zullen we onze werkwijzen meer en meer aan hen moeten en kunnen aanpassen, om elk nieuw leerjaar meer vormend dan het vorige op hen te doen inwerken. Steeds bij het oude blijven staan, niet elk jaar beter aanpassen, tevreden zijn met den tot nu gevolgden gang van zaken, is doodend voor onderwijs en opvoeding.

Een goed onderricht geeft eenvoudig-klaare inzichten. Juiste inzichten vormen den grondslag van gezonde, schoone beginselen. Op grondbeginselen nu, en niet op tucht—die zoo bloot uiterlijk kan zijn!!—moet het gedrag van de schoolgaande kinderen—en later van volwassen menschen—worden gegrondvest. Ons opvoedingsideaal moet ons aanzetten de jeugd innerlijk te helpen, en niet uiterlijk te moraliseeren. Innerlijke waarde alleen is de grondslag van echte cultureele ontwikkeling van een volk.

Z.M.

OVER SCHOOLBOEKEN.

In klasboeken den zgn. katechismus-vorm, met vragen en antwoorden aanwenden, is m. i. niet interessant en stelt geen goede methode daar voor onze scholen. Leerstof aldus voorgesteld is op z'n best een herhalings-handleiding voor den moniteur, die de kunst van vragen stellen feitelijk niet kent. Om deze laatste reden verkiezen wellicht sommige samenstellers van school-handboeken den vorm van vragen-en-antwoorden, en in dien zin kunnen dergelijke boeken ook geduld worden, vermits de « kunst van onderwijzen » in veel opzichten synoniem is van de « kunst van vragen stellen ».

Onder den vorm van vragen en antwoorden verliest de leerstof heel veel van haar aantrekkelijkheid. De vragen worden tot vervelens toe op dezelfde wijze herhaald, en de leerlingen zijn aldus weinig of niet zelf-werkzaam. Zij moeten weinig of niet nadenken voor het antwoorden. Alle lessen worden aldus tot geheugen-lessen—onze moniteurs kunnen nog zoo weinig onderwijzen zonder handboek—en de lessen verliezen veel van hun alzijdige vormingswaarde. Immers een juist antwoord op een goede vraag scherpt gezond oordeel en doorzicht. Vragen stellen op verschillende wijzen, in verscheiden wendingen en vormen, met kleine schakeeringen, is in ons onderwijs een voornaam middel tot verstandelijke, meer nog tot algeheele opvoeding.

Naar mijn inzicht is de beste leerstof-opmaking voor de Zwarten deze: een doorlopende uiteenzetting met samenhang, gevolgd door een samenvatting of beknopt overzicht. Elk schoolbestuurder kan er een vragenlijst ten behoeve van den moniteur aan toevoegen, die deze voor herhalingslessen zal gebruiken. De vragenlijst voor het onderricht zelf wordt best door den lesgever zelf voorbereid.

Z.M.

NOTAS OVER LEESBOEKEN.

Elke leesmethode voor beginners zou dienen geïllustreerd te zijn. Illustratie boeit!

Het verdeelen van woorden in lettergrepen is een ongelukkige zaak. Het is onmethodisch, decentreert als het ware, in plaats van te concen-

treëren. 'k Heb de volgende proef genomen: lettergreep na lettergreep doen lezen door een bepaalde groep, die lettergrepen tot woorden doen verbinden, en eindelijk vlot doen lezen. Een andere groep geen rekening doen houden met de streepjes tusschen lettergrepen. Groep 1 heeft heel wat meer gesukkeld om te leeren lezen dan groep 2.

Men zal wellicht opwerpen: De leerlingen mogen niet met afzonderlijke lettergrepen of deelen lezen! Maar: waarom dan de leerlingen die deelen onder de oogen brengen en de sterkte van het leesbeeld verflauwen? Dat is immers het leesbegrip troebel maken: terwijl er toch tusschen beeld en uitspraak een schoone harmonie zou kunnen zijn.

Het begrip: lettergreep, noodig voor het schrijven, kan even goed bijgebracht worden door toepassingen, die bij de leeslessen zouden gevoegd worden, ofwel in diktaten.

Kleine lesjes zijn veel interessanter dan afzonderlijke zinnen zonder inhoudsverband. Die lesjes bereiden ook de stijloefeningen op een degelijke basis voor. Zij kunnen verder van groote hulp zijn voor een globale leesmethode.

Z. M.

LE CHEF DE FAMILLE

1° La famille, en droit coutumier, congolais, est un groupe de personnes participant au même patrimoine, groupe comprenant des descendants d'un ancêtre commun, ainsi que des individus placés sous leur dépendance.

2° La fonction du chef de famille est la gestion de la communauté familiale. Son autorité est l'ensemble des prérogatives et des devoirs nécessaires pour cette gestion... Il n'est que le gérant des intérêts communs.

3° Le chef de famille est assisté et contrôlé par le conseil de famille.

4° L'état indigène est une famille développée ayant l'autonomie politique.

5° L'autorité d'un souverain indigène est l'autorité d'un chef de famille adaptée à la situation d'une famille devenue état.

(M.A.SOHIER: Bull.J.D.C. Mai-Juin 1939)

EPISTOLARIA

NTOMBA.

P. HULSTAERT au RÈV D. BROWN, à Ntondo :

Pour autant que je puisse savoir, sans avoir étudié la tribu sur place, les NTOMBA du Lac Tumba doivent être apparentés aux Ntombá du Lac Léopold II, et à beaucoup d'autres Ntombá, qui sont répandus un peu partout dans le territoire des Nkundó-Móngo. Je pense particulièrement aux Ntombá d'entre Lontela-Tshuapa (Bakutu). Il vaut mieux éviter le nom «Bakwála» comme nom de tribu, car ce n'est qu'un sobriquet. Bokwála = bontamba = montamba, etc. Du point de vue ethnographique, vos Ntombá appartiennent indiscutablement au peuple Móngo, particulièrement au groupement B (Mbólé, Bakutu, etc) c. à. d. à la première ou à la deuxième invasion Móngo, comme aussi les Baséngélé, les Ntombá de Ndóngó, et d'autres.

Linguistiquement vos Ntombá sont intermédiaires entre les dialectes Móngo de la seconde invasion (Mbólé, Bólí, etc.) et ceux des riverains (Bobangi, Elaku, etc.) Ce dialecte est à plusieurs points de vue assez nettement différencié du dialecte employé par nous (dialecte principal, à cause de son étendue, du nombre des indigènes qui l'emploient, de sa richesse éminente, de la fonction de langue véhiculaire naturelle dans tout le district; particulièrement dans l'enseignement). D'autre part il fait nettement partie du groupe linguistique Móngo et il peut très convenablement faire emploi de la même langue littéraire

BONGANDO EN RASFIERHEID.

MGR WANTENAAR aan P. HULSTAERT, 7-6-39

Ik geloof ook niet dat het longandó zich op den duur als taal zal kunnen handhaven, ofschoon het zich laat aanzien dat, bij ons tenminste, de Bongandó-tak langer zal voortbestaan dan de andere Móngo-stammen. Maar het is noodig gebleken het godsdienstondericht in het longando

te geven; voor de scholen zou het goed zijn ook lómóngo te geven en lómóngo-schoolboeken te gebruiken in de hoogere klassen, om de kennis daarvan geleidelijk uit te breiden. Doch als gesproken taal geloof ik niet, dat het lómóngo daar veld zal winnen; daar hebben de verdwijnende Móngo te weinig levenskracht voor. Onder onze kristenen zijn de Ngombe reeds n° 1 wat aantal betreft, en ik verwacht dat binnen enkele jaren de Bongandó de tweede plaats zullen innemen.

Antwoord P. HULSTAERT aan

MGR WANTENAAR, 19-2-39:

De Móngo vervallen zeer, jammer genoeg. Ook hier is de toestand zorgwekkend. Van de Lac ontvang ik ook al slecht nieuws. De Bongandó zijn nog beter, doch ik vrees dat ook zij den berg afgaan. Zooals trouwens ook de Ngombe die reeds schijnen te beginnen... Maar ik heb toch goeden moed, dat wij de menschen weer levensmoed kunnen geven door onze werking, en dan zie ik het heil in Katholieke Aktie, op zijn Kajotters. We moeten gezonde (moreel gezonde) kernen vormen; zij hebben volksfierheid noodig en sociaal verantwoordelijkheidsgevoel¹⁾; liefde Gods zal hun levensvreugde geven en sterkte, dan komt er orde in, al kan het een tijdje duren eer de kentering inzet. Ook moeten wij de menschen een beter begrip geven over huwelijksopvatting en geslachtsleven, en dat moet gebaseerd zijn op hun eigen opvatting en eigen recht... anders hangt alles te veel in de lucht. En we kunnen dat, als we allen de zaak aanpakken. Dat vraagt studie, tijd, toewijding; maar ik meen dat alles beter besteed is dan veel van onze overige werken.

Ik spreek stout, maar de overtuiging van die opvatting zet zich steeds meer vast in mij. Ook onze scholen zouden beslist die richting moeten

1) Hetgeen reeds Torday & Joyce schreven in 1911 over de Bakuba: « On ne peut rien espérer si on ne restaure pas chez lui le « respect de soi même. » (Les Bushongo p. 14 - Annales du Musée du Congo Belge).

ingaan.

Taaleenheid is ook een voornaam punt, want het geeft meer fierheid, en het doet de pers beter dienst bewijzen. Ik meen dat het longando niet zóó verschilt, dat het moet uitgroeien tot een afzonderlijke letterkundige taal. Dat het als spreektaal blijft bestaan is natuurlijk, zooals het ook uitstekend is dat de paters in hun gewone aanraking met de menschen zich aan hun dialect aanpassen. Dat is ook goed geweest in Europa zoolang de letterkundige talen niet algemeen verbreid waren. In ons vikariaat is het *lómngó* s. s. ook bij de Bongandó gekend, al spreken de menschen onder elkaar hun eigen dialect.

P. HULSTAERT aan MGR. WANTENAAR.
19-5-39.

Fierheid heropwekken is zeker geen kleinigheid. En toch komt er beweging, als men maar aanpakt en de goede middelen gebruikt. Gemak-

kelijk is het niet. De Mongo zijn platgeslagen, « onderworpen. » Dat is gemakkelijk voor ons, Europeanen, maar het is doodend. Ik spreek van her—opwekken, daar ik denk, dat het 80 jaar geleden zeker wat anders was. In alle geval, de Bosaka zijn—hoewel allerzuiverste Mongo—zeer fier, kranig, dapper. Daarom lastig voor ons, Europeanen. Door voortdurend contact met bestuur, handel, landbouw, missies—door hun blanke of zwarte vertegenwoordigers—zullen zij, is te vreezen, makker worden, aan fierheid inboeten, dan verwilderen van zeden, en uitsterven.

Hoe de geschiedenis der Ngombe is, weet ik niet. En hoelang hun fierheid zal weerstaan aan de beschaving kan niemand voorspellen. Zij kunnen echter langer weerstand bieden dan de Móngó, want zij doen veel meer aan magie tooverij, en dgl. En dat blijkt wel in zekeren zin een beschuttingsmiddel te zijn.

Bibliographica

Meako mi Mokongo Moyou. Basankusu.
pag. 73—Frs. 3

Een uitnoodiging van Aequatoria stelt mij in de gelegenheid bovenstaand boekje aan te dienen, hetwelk eenigen tijd geleden verschenen is.

Voor hen, die zich interesseeren voor het Lingombe, zal het zeker zijn nut hebben, deze beknopte beschrijving van het Oud-Testament aan te schaffen. Het is geschreven in 't dialect van de Muea, een groep, die in de Prefectuur van Basankusu wel de beste vertegenwoordigers van hun stam zijn: ze hebben blijkbaar op taalkundig gebied minder invloed van andere stammen ondergaan en daarbij steekt hun geboorte-cijfer gunstig boven dat van andere groepen uit. De vertaling zelf heeft de voortreffelijke eigenschap, dat overal het taaleigen van de Ngombe bewaard is gebleven, dat zij natuurlijk is.

Voor allen echter, die niet de schrijfwijze van den schrijver gewoon zijn te volgen, zal het wel duidelijk zijn, dat nog groote moeilijkheden

voor de studie van het Lingombe onopgelost zijn, waaronder één der voornaamste is: 't ontbreken van een definitief vastgestelde schrijfwijze. Wanneer deze opgesteld zou kunnen worden en aangepast aan de Africa-spelling, zouden publicaties als deze de levende taal nog beter weergeven, en bijgevolg het lezen voor de inlanders zelf veel vergemakkelijken.
v. K.

LE BULLETIN DES MISSIONS (St Andries-Brugge), 1939, n° 2:

Th. Nève: Vie monastique et apostolique au cœur de l'Afrique; - E. de Moreau: Saint Willibrord; - B. Lebbe: Les Missions médicales de Marie; - S. Schuller: Un essai d'illustration rationnelle de la Bible en Afrique; - Chronique; - Notes et Documents; - Comptes rendus.

Supplément n° 1; Contemplation et Apostolat; - Dom Nève: Kabwa et son Carmel; - J. Monchanin: L'Inde et la Contemplation; - Chronique des Fondations.

BIJ VERGELIJKENDE TAALSTUDIE III

In zijn «*Vergelijkende Taalstudie III*» verschenen in Aequatoria II-7: Juli 1939, behandelt E.P. Hulstaert de possessiva op een wijze, die mij niet volledig bevredigt. De centrale lijst van het artikel is mij trouwens absoluut niet duidelijk. Zij geeft niet de persoonlijke voornaamwoorden, zooals m.i. verkeerd bovenaan prijkt, maar bedoelt, meen ik, de stam van de possessiva te geven, en dan is er weer verwarring in dien zin, dat het voorgaand streepje bij sommige het prefiks moet vervangen, terwijl bij andere weer het streepje en het prefiks tegelijk aangegeven worden.

1. De personalia. Wie de personalia=possessiefstammen van E.P. Hulstaert vergelijkt met de personalia, zooals aangegeven in de eerste lijst «*Vergelijkende Taalstudie*» (Aequatoria I.6) zal al dadelijk tot de bevinding komen, dat meerdere dialekten voor sommige personen andere persoonsstammen aangeven al naar gelang de personalia of de possessiva, vooral de tweede persoon enkelvoud, en de derde persoon enkel- en meervoud. Tsiluba, Kikongo, Kilemba, Kiswaheli en andere vreemde talen kennen eenzelfde, veel verder doorgevoerd verschijnsel, dat echter in de centrale Mongo-dialekten totaal schijnt te ontbreken.

2. Het genitiefpartikel:

de stam A vindt men:

- 1) in den nga-ba-groep
- 2) in den groep Mabinza-Mbudja-Nzambe
- 3) in den centralen Mongo-groep.

louter prefiks:

- 1) in den Ngombu-groep
- 2) bij de Nkole en de Boli.

afwijkende stamwoordjes: n(d)a bij

Lipoto

Elinga

Ekota, Losakanyi, Elaku, Mbole, Yongo, Bondombe, Bakutu, Bongando, Mbala.

dubbele vorm: én prefiks én afwijkende stam (nki,ki,)

Ntomba en Ekonda.

Iets van die K-stam vindt men terug in de possessiva der centrale Mongo, Ekota, Mbole,

Boli, Ikongo, Bakutu, Bosaka, Bongando.

En Wils spreekt bij de oudste Bantoe of semi-bantoe herhaaldelijk van een dubbele genitief-vorming, volgens de alienabilia en de inalienabilia, onderscheid dat bij de Ntomba nog terug te vinden schijnt.

3. De possessiva. E.P. Hulstaert voelt de verschillen van volstrekt ondergeschikte waarde. Mij dunkt echter, dat wij hier grammatikaal voor een heel bijzonder feit staan, nl. voor de vorming van zelfstandige possessiva, voor de vorming dus van een heele klas adjectieven. «De vader van u» is grammatikaal een heel ander fenomeen dan «uw vader». Welnu zoolang het personale ongewijzigd na het genitiefwoordje komt, kan er nog van geen adjectivering sprake zijn, en moet men de onderscheiden woorden ook onderscheiden in het schrijven: «tata wa ngai» en niet «tata wangai». Een fout, die mijn inziens heel veel voorkomt in het lingala. Waar het possessief echter geen louter naast elkaar plaatsen meer is van genitiefpartikel en pronomen, is er werkelijk een eigen woordvorm in de plaats gekomen, ook al is die vorming gebeurd langs een archaisch genitief-partikel.

Wil men aan dit partikel zijn zelfstandigheid laten behouden, dan moet men het ook zelfstandig schrijven. Dan zou E.P. Hulstaert zijn possessiva moeten schrijven -ka 'm, -k'iso, enz.

Dat er tusschenvormen, overgangsvormen bestaan, neem ik heel graag aan. Dat kan niet anders, voor wie de taal bestudeert in haar levende gedaanten, de dialekten, en niet enkel in verstarrende boeken. Maar het is juist dat verschijnsel, waarop ik zoo graag een beetje nadruk had zien gelegd, nl. dat wij in deze dialektenreeksen staan voor zoo'n duidelijk afgeteekende gang naar de zuivere adjectiefvorming.

Opmerkenswaard is, dat juist die gang parallel loopt met andere verschijnselen: het wegvallen der dubbele serie pronomina, en vooral het wegvallen der B. in de pronomina.

De nga-ba-groep, die mogelijk op ander grammatikaal terrein nauw verwant is met de Môngo-dialekten, wijkt hier heelemaal af. Zelfs in Johnston's «A comparative study of Bantu-and Semi-Bantu languages» zijn zoo goed als geen aanverwanten te vinden voor dien groep personalia, die bij zijn possessief-constructies geen enkele andere vorm van genitief-partikel laat veronderstellen.

De mbi-bo-groep, met zijn dubbele vorm voor sommige personalia, heeft uitsluitend prefiks-genitief.

In de emio-groep der personalia, moet hier onderscheid gemaakt tusschen de dialekten, waarin de B nog gedeeltelijk bewaard bleef, die men in een emibo-groep zou kunnen rangschikken: het zijn de Ntomba en Ekonda-dialekten. Zij zijn archaischer gebleven. Het zijn ook juist die dialekten, waarin de dubbele genitiefvorming en de K-stam voort is blijven leven.

In de overblijvende Emio-groep moet dan nog een afzonderlijke afdeeling bewaard blijven voor die dialekten, die het na-partikel hebben

bewaard. Het is juist in die groep, dat de possessiefvorming in vollen gang is: de meeste hunner hebben ook reeds of nog een dubbele genitiefvorming: α naast na. Terwijl nochtans verschillende hunner reeds klare possessiva vertoonen, afgeleid van het k-partikel.

Bij de centrale Môngo-stammen is de vorming ongeveer voltrokken: zij hebben de stabiliteit bereikt: genitief-vorming door partikel α en bezittelijk adjectief.

De hier geschetste taalkundige evolutie komt overeen met de historische evolutie dier stammen. Terwijl de Ntomba en gedeeltelijk de Ekonda in verband dienen gebracht te worden met de vroegere Ntomba-Nkole-Bakutu-kultuur van het zuiderlijk Kongo-bekken, zijn de na-dialekten reeds van tusschenstammen, die den schakel vormen tusschen die Ntomba-Bakutu en de later inwijkende Môngo-stammen.

Bijgaand schema moge een beeld geven der evolutie, die in de «jongste» Môngo-dialekten tot de bezittelijke adjectieven geleid heeft:

PRONOMINA		GENITIVA				POSSESSIVA		
Groepen	2 vormen	A	NA	K	pref	Onverand.	Veranderd	voltrokken
Vreemde	*					*		
Nga-ba	*					*		
Mbi-bo	*				*	*		
Emibo				*	*		*	
Emio (arch.)			*					*
Emio (jonge)		*						*

Deze evolutie leek mij in elk geval de moeite waard, om hier, na de studie van P. Hulstaert, te worden meegedeeld. Zij is trouwens een beste argument voor de theorie van P. Hulstaert zelf in zake

éénmaking van het Môngo, vermits hij juist die vormen verkoos, waarin de evolutie is voltrokken.

E. Boelaert.

Bestaat er wel in de Congoleesche talen een tegenwoordige tijd ?

I

Ik ben geen specialist in linguïstiek, en toch zal men het niet euvel opnemen, hoop ik, als ik eens in die aangelegenheden wil meespreken. Ik zal ten andere niet mijn eigen gedacht mededeelen, maar dit van twee echte specialisten, de eerste in bantoetaal en de tweede in soedantaal. De lezer oordeele zelf.

In Juni 1936, vertelde mij Zijn Excellentie Mgr. De Boeck dat, toen hij zijn lingalaspraakunst samenstelde, hij onmogelijk een tegenwoordigen tijd der aantoonende wijze vond in het lingala. Om in die leemte te voorzien, werd deze tijd overgenomen uit het bobangi, een zuster taal van het lingala. Waarschijnlijk werden daartoe de bobangi-spraakkunsten geconsulteerd die bestonden eer de lingala-spraakkunst het licht zag. Ik heb hier ter hand de spraakunst van John Whitehead in 1899 uitgegeven. Bl. 43-47 geeft hij vier tegenwoordige tijden aan voor de aantoonende wijze :
Indicative Mood.

1. Present indefinite
2. — continuative
3. — progressive
4. — progressive continuative.

De «present indefinite» met prefix *ko* kwam aldus te recht in het lingala *kolinga*.

E. P. Lekens, in zijn Ngbandi-spraakkunst in 1923 te Brugge verschenen in de drukkerij «De Gruuthuuse persen» leert ons dat hij geen tegenwoordigen tijd ontmoette in het Ngbandi, een soedantaal. Ziehier wat

hij zegt bl. 64 :

«TIJDEN. Het Ngbandi onderscheidt slechts twee hoofdtijden :

a) Het verleden t.t.z. hetgeen volledig gedaan is.

b) Het toekomstige, t.t.z. hetgeen nog bezig is, of nog moet gedaan worden.

Een tegenwoordige handeling wordt door een verleden of toekomstigen tijd weergegeven, naar gelang men ze als voleind beschouwt, of ze nog te voleinden valt.

Die twee grondtijden kunnen nog nader bepaald worden door zekere schakeeringen in de wijze waarop de handeling wordt voorgesteld, b. v. de gewoontevorm, als de handeling beschouwd wordt als gewoonlijk voorkomend ; de progressief of voortdurende-vorm, als de handeling als voortdurend voorgesteld wordt, enz.»

E. P. Lekens is tot die conclusie gekomen, eerstens omdat hij geen tegenwoordigen tijd vond, en tweedens door de toonleer, want de tonen wezen enkel op verleden en op toekomst : geen spraak van tegenwoordige.

Ik betwijfel grootelijks of de tegenwoordige tijd werkelijk in de bobangitaal bestaat, en vind het wonder dat in de laatst verschenen spraakkunsten nog steeds van tegenwoordigen tijd gesproken wordt. Ben ik mis ?

Molegbe, 24-6-1939.

† B. Tanghe.

Apost. Vic. Ubangi.

II

Dat ik in 1901-2, geen tegenwoordige tijd vond, dient te worden verstaan van het «bángalá» van dien tijd of van de toen zoogenoemde «stroomtaal», niet van de echte Bangalatalen. In de eerstgenoemde, toen reeds zeer verspreid en door het bestuur op het programma der schoolkolonie van N. Antwerpen gebracht, had toen nog geen tegenwoordige tijd de bovenhand verkregen. We hadden in de kolonie en in den missiepost daarnevens, menschen *ex omni tribu et lingua*. Van Opper-Kongo kinderen uit de handen der Arabieren verlost, andere van verschillende streken en onder de voogdij van den Staat geplaatst; echte Bángalá van de omstreken, en ook het overschot van de bevolking van St. Maria Berghe, dat de Bobangitaal sprak en zelfs zijn katekismus en gebeden in die taal opzegde! Wat nu gedaan in zulk een toren van Babel? Ik wou die stroomtaal, waarin de bángaládialecten zeker domineerden, verbeteren.

Op zoek naar den tegenwoordigen tijd vond ik dat, in de missie en kolonie althans, dit Bobangi-infix **ko** het meest werd gebruikt, en ik nam het op in mijn grammatica. Deze verscheen eerst in 1904. Die **ko** beantwoordt aan de **ko**, **ka**, **na**, enz. der

echte Bángalá dialekten. Die infixen duiden een handeling aan, die *hic et nunc* geschiedt: zij geven weer. B.v. Boloki: **na-ka-kela**, **o-ko-kela**. . . . **lbako**, Mabale, enz: **na-na-kela**, **o-na-kela**. Eenvoudig «nu», zonder verdere bepaling van duur, gewoonte, toestand, enz. ¹⁾ Hiervoor hebben ze andere infixen, en deze geven ook tegenwoordige tijden aan, of liever «aspecten» van de handeling, zooals Mgr De Clercq me eens zei, toen hij tot het besluit gekomen was, dat er in het tshiluba geen tijden bestonden, enkel verschillende aspecten van de handeling. Doch me dunkt dat de «tijd» ook 'n aspect van de handeling is. Zouden bij de echte Bangala b.v. voor den «verleden tijd» geen verschillende aspecten bestaan? Ik vind er ten minste vier: Handeling onlangs gebeurd zonder dat er toestand uit voortvloeit: **Ákendeki** = hij is vertrokken en is terug. **Aakendeke**: hij is (was) 'n tijd geleden weggegaan en is terug. **Akei** = hij is weg (gegaan) en is het nog. **Ákéndé** = hij is, langer geleden, weggegaan.

Bolongo, 17-7-1939

† E. De Boeck
Vic. Apost.

1) Wil Whitehead dat niet zeggen met zijn «indefinite»

III

Het **lómóngo** kent een tegenwoordige tijd, of beter, meerdere tegenwoordige tijden. Deze komen overeen met die welke door de vorige schrijvers worden geciteerd in lobangi en zgn. Bangala-dialekten. Sommige dialekten der **Móngo** hebben een grooter aantal tegenwoordige tijden dan

andere. Ziehier in het kort de voornaamste praesens-vormen van het **lómóngo**:

1. Het gewone praesens komt overeen met Whitehead's: present indefinite (Grammar and Dictionary of the Bobangi Language, 1899; p. 38 en 43). In bijna alle dialekten van het Tshuapa-distrikt heeft

deze tijd geen temporaal infix. Infixen vindt men o. m. bij de Batswá (ka), de Bongandó (a), de Nkóle der Bosaka (ko).

Dit praesens zonder infix heeft twee toepassingen:

a) de handeling wordt voorgesteld als op het oogenblik gebeurend;

b) de handeling wordt voorgesteld als gewoon toepasselijk op het onderwerp, zonder nader tijdsbepaling (zie onze Praktische Grammatica van het Ionkundo, 1938, bl. 22).

Aldus komt deze vorm overeen met den Nederl. of Franschen tegenwoordigen tijd, welke ook die dubbele beteekenis heeft. « De smid smeedt het ijzer » kan immers beteekenen, zoowel dat hij het op het oogenblik aan het doen is, als wel dat de handeling van ijzer-smeden in het algemeen toepasselijk is op den smid. Op dezelfde wijze zeggen wij nog: ik ga morgen op reis, in den praesens-vorm, ofschoon de handeling toekomstig is. Dezelfde zinswending wordt ook door de Móngo gebruikt.

2. Wil men onderscheid maken tusschen beide beteekenissen, dan kan men in het lómóngo voor de werkelijk tegenwoordige handeling een vorm gebruiken met het infix *yo* (sommige dialekten met andere infixen). Zie Prakt. Gramm. blz. 138.

3. Het suffix *aká* geeft een versterking of herhaling der handeling weer; ook een nadruk (Prakt. Gramm. bl. 147). De allernauwste verwantschap tusschen de Móngo-dialekten en het lobangi doen ons daarom twijfelen aan de beteekenis die Whitehead aan den corresponderenden lobangi-vorm hecht (present continuative).

4. Wat wij in onze Praktische Grammatica afstands-vorm hebben geheeten

(blz. 97) is maar een half praesens. Het is van Europeesch standpunt uit een soort tusschenvorm. Voor den inlander is het eer een praesens dat geen eigenlijk praesens is. Deze vorm wordt gebruikt:

a) wanneer de handeling op het oogenblik gebeurt, doch op een zekeren afstand van den spreker;

b) wanneer de handeling niet juist tegenwoordig is, doch ook noch verleden noch toekomst. Ook als zij van tijd tot tijd gebeurt; aldus is het een soort gewoontevorm, doch men wil de gewoonte niet uitdrukken. Zoo zegt men bv. *njóyé*: ik kom, als antwoord op een roep. Men is daarom nog niet aan het komen, maar men gaat komen. Of nog: de werken die we verrichten zijn... Men verricht ze daarom niet op het oogenblik; men drukt slechts uit wat voor soort werk men zoal doet.

c) als verhaalvorm. De handelingen worden dan voorgesteld als tegenwoordig, hoewel zij toch niet tegenwoordig zijn.

In plaats van het infix *yo* heeft men dialektisch ook *o*, *to*, *mo*, soms *a*.

Sommige dialekten onderscheiden, door het infix, beteekenis a) van de beteekenissen b) en c). Het eerste is dan bv. *to* of *yo* (waartusschen dan nog het onderscheid kan gemaakt worden van *to* = gaan, en *yo* = komen), het tweede *mo* of *a* of *ya*.

Waarschijnlijk komt dan deze laatste vorm overeen met Whitehead's present progressive infinitive.

5. Versterking van vorigen vorm komt voor met suffix *aká*, hetgeen dan zou overeenstemmen met Whitehead's: present progressive continuative. De beteekenis is werkelijk een soort gewoonte, een meermaals herhaalde handeling (Prakt.

Gramm. bl. 146).

6. Al de vorige vormen kan men beschouwen als onvoltooide praesens-vormen. De verschillende Môngo-dialekten bezitten ook volmaakt tegenwoordige tijden, die ongeveer overeenstemmen met onze Nederlandsche: hij is weg (gegaan), de zon is onder, en dgl. Zij stellen een handeling voor, die reeds is gesteld doch nog voortduurt. Zij zijn geen statief (die den louteren toestand uitdrukt), doch doelen op een handeling waaruit een toestand is gevloeid. Dus niet bv. hij ligt te rusten, maar: hij heeft zich te ruste gelegd. De toestand kan voor ons soms eigenaardig aandoen; zoo bv. van werkwoorden als zeggen, antwoorden. In dergelijke gevallen beschouwt de Môngo nochtans wel degelijk een toestand, het gevolg der handeling wordt als voortdurend voorgesteld; bv. ik heb u gezegd (en mijn gedacht, de bedoeling van mijn zeggen bestaat nu nog).

Deze vorm (Prakt Gramm. bl. 42) wordt onderverdeeld in minstens 2 tijden, naar gelang de handeling vandaag of te voren is gesteld. Sommige dialekten maken nader onderscheid (nl. in den vandaag-tijd, pas gesteld of reeds eenige uren geleden). Ook vindt men nog een vorm om uit te drukken dat de handeling reeds is gesteld (Prakt. Gramm. bl. 165). Zoo kan men komen tot 3 vormen voor vandaag en 3 voor te voren (zooals bij de Nkengo der Mbólé, e. a.)

Tot deze voltooid tegenwoordige vormen moeten hoogstwaarschijnlijk Whitehead's: recent infinitive, perfect infinitive, past indefinite infinitive en past definite teruggebracht worden (zie zijn Grammar, bl. 38,45 en 46), waarin wij dezelfde formatieve elementen terugvinden als in de

binnenlandsche dialekten (behalve mo).

Het zal wel niet noodig zijn nog verdere bijzonderheden uit te werken, noch ook de negatieve praesens-vormen te beschouwen. Uit het voorgaande blijkt reeds duidelijk genoeg dat het lómôngo wel degelijk tegenwoordige tijden bezit.

Hoe het in andere Kongo-talen gesteld is kan ik niet uitmaken. Wel zou ik de vraag willen stellen: Zou de discussie over het bestaan van tegenwoordige tijden in deze talen niet gedeeltelijk berusten op onvoldoende grammatisch inzicht in wat die tijden eigenlijk zijn?

Het is met opzet dat ik in het begin dezer regels voorbeelden heb aangehaald uit onze moedertaal, voorbeelden die men op andere Europeesche talen zou kunnen uitbreiden. Ook daar immers vindt men niet die nauwkeurig omschreven tegenwoordige tijd, zooals wij die ons gemakkelijk voorstellen, afgaande op den term «tegenwoordig». Ook bij ons wordt de tegenwoordige tijd gebruikt in gevallen waar de handeling volstrekt niet tegenwoordig is, zooals in de aangehaalde voorbeelden; of nog zooals wanneer iemand u met verlof in België vraagt: Pater, waar is U ergens in Kongo? Op dat oogenblik is men volstrekt niet in Kongo, doch in Belgë en toch is die vorm: is, wel degelijk tegenwoordige tijd. Uit dergelijke gevallen zou men evengoed kunnen afleiden dat het Nederlandsch geen tegenwoordige tijd heeft, want hij wordt gebruikt zoowel voor verleden (laatste voorbeeld) als voor de toekomst. En toch zal niemand die bewering durven staande houden. Waarom het dan wel doen voor Kongoleesche talen?

In de beoordeeling van de betekenis van grammatische vormen moet men

niet enkel letten op de omstandigheden waarin zij worden gebruikt en dan daarop onze mentaliteit toepassen, doch vooral zoeken naar hetgeen de inlander ermee bedoelt, naar de beteekenis die hij eraan hecht. Nu kan dat wel niet zonder de praktische voorbeelden op te sporen, maar die moeten talrijk en verscheiden zijn; verder dient men zelf die vormen te gebruiken in de beteekenis die men denkt eraan te moeten hechten en zien of zij juist bevonden worden door de inlanders; dit is dan een soort tegenproef. En vooral dient men zijn vooropgezet gedacht op zij te schuiven, zonder daarbij de vergelijking met eigen moedertaal of andere talen uit het oog te verliezen. M.i. is veel misbegrip juist hieraan te wijten, dat wij met een bepaald inzicht over taalvormen in Kongo aanlanden, met een systeem dat we ons gevormd hebben in onze grammatische studies van moedertaal of vreemde talen, vooral Latijn, zonder dat we den diepen grond van die vormen ooit hebben onderzocht. Vergelijking met de moedertaal is zeer leerrijk, als men ze kritisch doorvoert.

Om nog een voorbeeld aan te halen dat kan aantoonen hoe wij ons kunnen laten in de war brengen door inlandsche tijden, nog het volgende uit het lonkundó: Men ziet iemand weggaan of aanstalten maken om te vertrekken. Men vraagt aan een inlander: «waar gaat X heen?». Hij antwoordt: «mpée éki'nd'ókendé = woordelijk: ik weet niet waar hij is heengegaan!». Dit is de relatief-vorm van den boven onder 6) aangehaalden voltooid tegenwoordigen tijd van vandaag. Het besluit ligt voor de hand: dat is dus geen tegenwoordige tijd, want hij duidt op de toekomst; die mensch is immers nog niet weg. Toch vertaalt men

in het Nederlandsch: «ik weet niet waar hij heengaat» (let weer op de dubbele beteekenis van het Nederlandsch!). Nu wordt die zelfde vorm even goed gebruikt als de persoon reeds weg is. Het juiste besluit dat er moet worden uit getrokken is dat die vorm een voltooid tegenwoordige tijd is. De Nkundó stelt zich namelijk reeds den toestand voor waarin de vertrekkende zal verkeerren als hij zal weggegaan en aangekomen zijn. Deze vorm drukt dus tegelijk en tijd en aspect uit (aspect duidt linguïstisch den duur der handeling aan).

Een tweede oorzaak die tot vergissingen in deze kwestie aanleiding kan geven is de onbekendheid met de grammatische tonen. Zooals in het lonkundó sommige vormen enkel tonetisch onderscheiden zijn, zoo kan het praesens ook alleen door de tonaliteit van andere tijden verschillen. Aldus hebben sommige onderdialekten van het lonkundó, naast het gewone praesens (met hoog pronominaal prefix) een phonetisch gelijkwaardigen vorm met laag pronominaal prefix, die in beteekenis dicht bij bovengenoemden vorm 4. b) komt. Bv. de Ntombá van Wafanya en naburige Injóló: bátéfela = zij spreken (op het oogenblik), en: batéfela = het feit zonder meer; bákela = men doet dat (nu), en: bakela = men doet dat (nl. in het algemeen; dat wordt gedaan). Zoo ook onderscheiden de Libinja praesens en gewoon futurum slechts door den toon van het infix: nakakendé = ik ga; tokolelá = wij weenen; maar: nakákendé = ik zal gaan; tokólelá = wij zullen weenen.

De boven uit het Ngbandi aangehaalde vormen blijken echter geen tijden te zijn, doch zooals in de Semietische talen den graad der voleinding aan te duiden, nl. perfectum en imperfectum.

Als besluit: wat er ook moge zijn van het bestaan van tegenwoordige tijd (en) in andere Kongoleesche talen, zij worden door de M̄ngɔ in hun verschillende dialecten wel degelijk en dagelijks gebruikt. Het ware interessant deze kwestie ook eens ex professo in andere talen der Kolo-

nie te onderzoeken en de bevindingen mee te deelen. Wij zouden vooral dankbaar zijn voor mededeelingen betreffende de dialecten der M̄ngɔ buiten het distrikt der Tshuapa, vooral naar het Oosten en Zuid-Oosten toe. Wie steekt er een handje toe?

G. Hulstaert, M. S. C.

DE LA LANGUE DANS LES JURIDICTIONS INDIGENES.

Les parties en cause, les témoins, les hommes de l'art appelés comme experts, les juges, tous ont le droit de s'exprimer devant les tribunaux du Congo belge dans la langue de leur choix. Aucun juge, aucun tribunal ne peut forcer un comparant à employer une autre langue que celle qu'il connaît bien ou lui interdire de parler dans une langue congolaise ou belge. Les jugements doivent être écrits tous dans une même langue.

Cette langue actuelle est dans une grande partie du Congo Occidental et Septentrional le lingala.

Ceux qui savent lire, savent comprendre cette langue. Les jugements sont écrits pour les parties en cause. La copie qu'ils en paient doit être comprise par eux. Sinon la loi serait injuste. Actuellement on emploie le lingala pour que tous, même les Blancs, puissent comprendre.

Mais déjà il faut écrire dans les jugements autre chose que du lingala. Pourquoi?

Personne ne connaît les termes juridiques du lingala. Il faut cependant écrire les jugements dans la langue du droit. Sinon ils n'ont pas de sens ou bien on leur fait signifier plus qu'ils ne veulent dire.

Par conséquent, chaque tribunal doit mettre dans son lingala les termes de droit de la langue qu'il connaît et qui est dans la plus grande partie du Congo Occidental et Central le lomo-ngo. C'est la langue des pères, de ceux qui ont les premiers occupé la terre.

Chaque jugement doit contenir les règles de droit qu'il applique à l'affaire. Pour cela le greffier fait bien de les écrire comme il les connaît, sans y changer un mot. Les adages du droit des Mongo forment la règle des jugements mongo. Il faut en écrire dans une même affaire autant qu'on y pense de règles.

Ces règles sont les motifs pour lesquels les juges prononcent le jugement. S'ils suivent des motifs dont ils ne connaissent pas la règle, ils ne jugent pas avec justice. L'Etat ne leur permet pas d'inventer des règles. C'est selon le droit connu de tous qu'ils doivent juger.

Les administrateurs ne peuvent pas bien comprendre le droit coutumier par la lecture des jugements actuels. Quand ces jugements seront écrits avec des termes exacts en droit, les administrateurs apprendront à saisir ces termes par la lecture du contexte.

E. Possoz.

Het oorspronkelijk huwelijksverdrag

bij de Ngandu.

Wie den ouden Ngandu naar zijn afstamming vraagt, krijgt onveranderlijk te hooren: « Ngandu, zoon van Onkutshu, zoon van Membele, zoon van Mongo, die de stamvader heet aller Ankutshu ».

Het moet 'n paar honderd jaar geleden zijn, dat Ngandu na veel strijd erin gelukte zich voor goed langs de Letshu (Lubefu-rivier) vast te zetten. De oudere Ngandu wijzen u fier naar de hoge palmenrij, die in een bijna onafgebroken lijn, vanaf de Lomami, waar ze overkwamen, naar hun huidig verblijf toeloopt. « Daar is de *Osese wa Wantshesu*, de baan die de Vadersen volgden », zeggen ze; en die oude palmen zijn de overblijfsels van hun vroegere dorpen, die langzaam van Noord-West naar Zuid voortgleden.

Maar laat ik me voorloopig aan één enkel geschiedkundig feit houden: hun huwelijksverdrag, zooals dat gesloten werd, toen hun gewoonterecht nog niet verknoeid was door de inmenging der volksvreemde *Asambala* (« auxiliaires » van den Staat) die tot vóór eenige jaren, bijna alle zeggenschap in rechtzaken hadden verworven.

De enkele oude Ngandu, die men nog bereiken kan, loopen op hun laatste

stelten; het zijn schuwe, zwijgzame luitjes, die liever tegen de Blanken over die zaken niet spreken, omdat ze meenen zich belachelijk te zullen maken, ofwel wegens een onverklaarbare vrees. Ook heb ik me soms van hun zonen bediend om er het fijne over te kunnen vernemen. Ze vertellen:

Als een jongen een meisje trouwen wou (*ntshuka wudi*), dact zei hij dat aan z'n vader of oom van vaderskant. In geval die oom geen dochters had om uit te huwen, of er ruzie was, dan berustte alle hoop bij vader.

Vader bedacht de zaak, vroeg z'n zoon of hij goed uit z'n oogen had gekoken en bracht het geval vóór de *Sheke ya dinundu*, den familieraad.

Had die raad zijn instemming gegeven dat hun zoon een meisje uit een anderen klan trouwde, dan werd dit voor de *sheke yangelo*, den dorpsraad, gebracht en na instemming nam de vader een of meer « getuigen » (*amnyi*), stak een paar lanspunten, of één been van een koperen *lukanu* (kruismunt) in een taphiazak en toog met zijn mannen naar het dorp waar de mogelijke schoondochter huisde.

Daar gingen ze dan bij een kennis zitten en trachtten langs veel omwegen te

weten te komen waar het meisje thuishoorde. Als ze daar zeker van waren, begonnen zij zeer bescheiden toe te zien wat 'n soort menschen de ouders waren, of het meisje werkte en hoe ze werkte; viel hun haar doen of laten tegen, dan stapten ze het af en gingen hun *sheke*'s al het tegen openbaren.

De zoon moest dan in den kring der ouden verschijnen, en daar werd hem de zaak uit den kop gepraat of . . . geslagen.

Viel alles mede, dan verschaftte de vader zich een kalebas *wanu* (palmwijn), en wachtte tot het avond werd. Op het gepaste oogenblik gingen de *amenyi* voorop met de *wanu*, groetten de familie en plaats-ten den palmwijn eerbiedig vóór de voeten van den vader van het meisje. Er werd hun gevraagd: « Van wien die wijn? » En de vader van den trouwlustige werd dan eerst bijgeroepen. Deze naderde gebogen, zette zich vóór den vader van het meisje op de knieën, klopte met de vuisten tegen den grond, en sprak in dezer voege: « O, man, mijn zoon wil uw dochter trouwen. *We. Mbapa, onami ambolanga ntshuka onawe.* »

Het meisje werd bijgeroepen en de vader van haar toekomstige herhaalde zijn eerbetuigingen en zijn smeekbede. Daarop moest het meisje zelf de kalebas *wanu* dicht-ter bij haar vader zetten met de gebaren die van haar toestemming of weigering getui- gen moesten.

Was dat verloop gunstig, dan eischte het ceremonieel, dat het meisje weenend naar moeder toeliep, haar om het lijf viel en al maar door kermde dat zij haar nooit verlaten zou: « *Mama lé, hndjokotshika pundju!* » . . . Moeder suste haar kind, wreef haar een streep *mpembe* (witte kaolin) aan de ooghoeken, opdat in geval de schoonvader of z'n familie verdraaide be-

doelingen hadden, hun *ndimu* (voorvaderlijke geesten) het tijdig zouden kenbaar maken. Het meisje werd op het moederlijk bed ge- legd, waar ze moest blijven kreunen.

De vader van het meisje, in geval hij op de aanvraag inging, schonk van den palmwijn en bood dien den vader van den jongen aan, daarna dronk hij zelf en de getuigen. De rest werd aan moeder en dochter gezonden. De moeder dronk eerst en schonk eveneens aan haar dochter, haar troostend met de *yokedi* (spreuk): *Dihamvu hakendeka wemeta!* De *dihamvu* (vruchtboom) wordt niet opgezocht door wie niet baren wil. Wat beteekent: « het is de vrouw niet die daar man zoekt ». Ten bewijze van onderwerping moest de dochter dan de rest van den palmwijn voor haar moeder inschenken en deze waschte daarmee de *mpembe* van rondon haar ooghoeken weg, zeg- gend: « de *Wetshi* (ziener) zal 't ons zeggen! : *Wetshi ayotote* » .

Daarna werd er een kip geslacht en bereid met palmolie; deze werd door de twee vaders en de getuigen naar de *sheke* (raad) van het dorp gedragen alwaar de zaak verdér bepraat moest worden. Vond de raad dat goed, dan ging de vader van het meisje, na eerst in het geheim den *Wetshi* te hebben geraadpleegd, naar het dorp waar de jongen zat, en daar werd door zijn vader weer een kip naar de *sheke* gedragen. Nadat deze notabelen uit beide dorpen over de zaak het eens waren geraakt, werd de jongen geroepen. Hem werd in het publiek de les gelezen, waarop hem niet veel anders te doen viel dan gedwee en eerbiedig te beamen.

Eens de vader van het meisje terug in zijn dorp, werd door de twee *sheke*-getui- gen relaas uitgebracht, en een paar dagen

nadien ging de moeder een der zusters van haar man roepen, gaf haar kind een houwkje, zij namen afscheid van haar dorp en stapten het af met de *saka* (rugkorf) naar het dorp van den toekomstige. Daar aangekomen gaat het meisje met haar moeder en tante bij de ouders van den jongen zitten. Tante begint haar *ekila* (vasten), want 's anderdaags heel vroeg zal de trommel weer eens de *sheke* samenroepen; eerst daar heeft de officiele ontmoeting der jonge trouwers plaats.

De moeder van het meisje spelt daar haar kind publiek de les: heet haar gedwee en werkzaam te zijn, vol eerbied voor de *Akilo* (schoonouders), liefderijk tegenover haar nieuwe omgeving. Daarna heeft de *otshoko*, de zegening, plaats. Moeder gaat tot haar schoonzuster en vraagt haar heur kind te willen zegenen. Tot dat inzicht brengt deze drie *tot-humu* (bladerenpakjes) mede: één met *mpembe*, één met boonen, één met 'n *sopo*-kern (soort riet met breed-glad blad en rooden palmnootachtigen knol).

De tante plaatst zich tegenover haar trouwlustige nicht, ontknoopt haar pakjes, neemt een stukje *mpembe* in den mond, kauwt die open en spreekt: « tegenover U is mijn hart wit als *mpembe* (d.w.z. ik bewaar tegenover U noch wrok noch vloek); ze neemt de boonen, kauwt die en zegt: « wees sterk en gezond van lichaam en misnoeg niemand! »; eindelijk ontbolstert ze den *sopo*-knol, steekt de zerpe pulp tusschen de kaken, kauwt alles dooreen en spreekt: « baar kinderen in uw huwelijk en dat geen mensch u met 'n slecht oog bekijke als ge in zwangerschap zult komen, en geen slechte kracht u schade! » Daarop spruit ze het mondvul kauwsel op het hoofd, de borsten en het onderlijf van haar nicht. Na die ceremoniën mag zij weer gaan eten en drinken; want

alleen van tante's kant was er *dilokelo* (be-toovering) mogelijk.

Ondertusschen heeft de vader van den jongen ervoor gezorgd een betrouw-baren man te vinden die de *diango dia omandji*, zaken der verloving, naar z'n zwa-ger zou brengen; de raphiazak werd bo-ven gehaald; en de lanspunt of het croiset-tenbeen werd in het bezit van den schoon-broer gebracht, dit was meer een symbo-lische *okito*, « plaatsvervanger » dan wel een stuk « dot », zooals die naar den geest van vele Blanken eilaas wordt opgevat. De schoonvader van den jongen stuurde dan zooveel *tediko*, « maatjes » naar zijn zwager terug, als deze zaakjes had gege-ven. Daarmede was het huwelijksver-drag gesloten.

Deze onderpanden voor z'n dochter werden niet noodeloos vermenigvuldigd, tenzij met de aanvullende voorwerpen tel-kens zijn dochter een kind baarde, en deze werden dan nog niet voor de dochter maar wel wegens het kind gebracht. Zoolang het huwelijk stand hield waren die zaken onvervreemdbaar zonder de toestemming van de dochter, en het was zelfs een ge-vaar om bij een *okilo* afgescheept te worden, zoo de vader van den jongen met te veel voorwerpen afkwam: *wadi hasumbiana*, « de vrouw wordt niet verkocht » geldt nu nog, als spreekwoord, en: *nkanga diangô, nkanga dikomo* « de rijke heeft gebreken » wordt nog opgeworpen tegen hem die er bij de autochtonen te royaal z'n *mbo* (huwe-lijksschat) verhoogt. Meestal is de vrouw en zijn de ouden vol argwaan tegen de mo-derne wijze van doen: *aha mbo, koko lolango katsha diwabi* « niet de bruidschat maar de liefde scheidt het huwelijk »! Dit gulden spreekwoord ligt hun in den mond bestor-

ven, spijs de treurige opvatting der rechtbanken die met het oude en waarachtige element geen rekening schijnen te houden, en de « dot » als schering en inslag nemen van zoo gauw er van huwelijk spraak is.

Maar laten wij tot onze jonge trouwers terugkeeren. Zoodra de tante van het meisje haren *otshoko* (zegen) had uitgesproken, trok het meisje naar het veld, haar moeder bespiedt den schoonzoon, en de familie van den jongen samen met heel het dorp bespiedt het meisje: hoé ze werkt, spreekt, met één woord alwat ze doet en laat. Alleen als zij dat noviciaat met sukses heeft doorgemaakt, wordt haar moeder naar de *sheke* geroepen. Men looft haar om de *yimba*, het verstand, dat ze haar kind had gegeven, en heet haar den *mma dia diwala*, het bruiloftsmaal, te koken. Dat doet zij dan ook zoo goed mogelijk en stuurt er haar dochter mede naar den *okilo* d.w.z. naar haar schoonzoon. Deze eet den schotel leeg terwijl zijn *omambemi* (verloofde) terug bij moeder en tante gaat zitten. Ondertusschen wordt de pot geleidigd door den *omambedi* (hij die trouwen gaat) en z'n vader en alwie er lust toe voelt. Daarna neemt de jonge man den leegen pot en gaat met de mannen der familie, in casu al z'n *nsukanyi* (geburen) « *ntshuka wadi* = zijn vrouw opleiden ».

Van af dat oogenblik, zijn ze *ambotshukama* (getrouwd). Zij heet hem *omemi*, « m'n huisman », hij heet haar *wadiemi* « m'n huisvrouw ».

Volgens m'n zegsmannen waren die huwelijken zeer stabiel en werden zeer trouw beleefd; er waren weinig palabers omdat er weinig « zaken » te bekibbelen vielen. Met de komst van de Blanken werd het huwelijkspand verdrongen. Z'n diepe be-

teekenis werd misbegrepen. Zaken die vroeger alleen werden omgewisseld kregen een geldwaarde, en langs om meer steeg de behoefte aan geld. De symbolische beteekenis van dezen zoo degelijken huwelijkstitel werd ontkend om er een mercantilische beteekenis aan te hechten. Men begon de palabers op grond van die dwaling te beslechten, en de *mbo* (dot) kreeg burgerrecht. De *Asambala* aan wie alleen meespreken werd toegekend, en die in den grond enkel verkapte slavenhandelaars waren gebleven, kregen vrij spel. Aan de *basendji* werden vrouwen en dochters ontroofd, of tegen heug en meug tegen de *mbo* der indringers afgestaan. Wie nog een vrouw wou trouwen moest er de *mbo* voor storten. De economische wet van vraag en aanbod liet zich al dadelijk gelden; de *Asambala* bouwden hun harems en wie tot aanzien wou komen aapte ze na, de veelwijverij rukte het land binnen met den bitteren nasleep der *onyimba* (vrijgezellen) en van de onkruidswееide van palabers.

Nooit was bij de Ngandu de vrouw een begrensde eenheid geweest, zij was een deel van de eenheid die *difuku* (klan) heette. Onbewust heeft de blanke invloed ze geïsoleerd, haar *diwala* (huwelijk) had ze vroeger nooit als *lohombo* (slavernij) gevoeld, want als getrouwde vrouw bleef ze haar klan bewaren, genoot er de bescherming van en voelde ze zich als zoodanig altijd een vrij mensch. Al was zij in ondergeschiktheid geplaatst tegenover haar man en zijn klan of familie, toch beleefde zij dit, zonder in het minst zich verongelijkt te voelen of te weten. Zoo was de *olongosoelo*, de orde, omdat het algemeen goed van den klan, en het particulier goed van den enkeling werd bereikt en er, op

grond van de rol die ze als vrouw te vervullen had, alles vond: eerbied voor haar persoonlijkheid inbegrepen.

Het huidig bestel brengt ons nu voor een rechterlijke dubbelzinnigheid, die de vrouw, al naar het geval, als *engo* (voorwerp), of *untu* (mensch) behandelt.

Komt een huwelijkspalaber voor de rechtbank, dan begint als spontaan het gehele gedaver van *mbadia mbo*... de dot tellen! Alsof het er ging om een geit te versjacheren. Voor de lieve « persoonlijkheid » heeft men noch ooren noch hart: deze werd een abstraktie en de « dot » *ambokua wadi* = neemt de plaats der vrouw in.

Maar laat diezelfde vrouw afkopen door b.v. een capita-vendeur, die om het lieve schepsel een dificiet maakte, dan is die vrouw plots weer mensch geworden en de moderne slavenhandelaar weet heel goed dat een beetje gevang hem een vrouw te meer zal bezorgen, die hij, volgens de huidige ontaarding van het huwelijk, maar als *engo* « zaak » zou bezeten hebben!

De doorsnee Neger begrijpt er de knopjes van. Hij voelt het nieuwe beschik hem in den rug porren, wil op de oude gebruiken voet zoeken, maar wordt uitgelachen omdat die grond hem al lang is ontzonken.

Wat de vrouw ervan denkt?... och ze ondergaat het vergulde fatum van haar schijnbevrijding; nooit was ze onpersoonlijker omdat ze nooit minder mensch was, en met een zweem van droefgeestigheid besluiten zij: « *hai...*, *nshi nye, shu amati, tambokadimo nkuno ya mange: we ndjikasha ko ya mena!*... »: « Och, tegenwoordig zijn wij, vrouwen, maniokstokjes geworden, die wortel zien te schieten alwaar ze worden weggesmeten...! »

Het ongeluk wil, dat juist degenen

die in die zaken als bevoegd wilden doorgaan, dikwijls zoo bitter weipig van den grond der gewoonten afwisten en zich zoo maar iets lieten opdraaien door Zwartén die er enkel om bekommerd waren het goedgeeloovige gezag om den tuin te leiden; zeker twijfelde men er niet aan, dat men nooit dié Negers bereikte die de waarachtige dragers waren der gewoonten; te veel zal men wel gesteund hebben op het goedkoope getuigenis van een handsvol sluerikken, die zelf niets van die gewoonten wilden afweten, omdat hun nieuwere belangen van veelwijverij en gesjacher met vrouwen niet gediend zouden geweest zijn... met de waarheid te zeggen. Men ging eenvoudig bij den duivel te biechten!

En zoo verdween dat heilzame huwelijksverdrag uit hunne gewoonten en meteen het waarachtige goed dat zij ermee hadden bereikt; de vrouw werd ontvoogd tegen haar beste belangen in, want de Negeromgeving was er niet op ingericht. Vandaar de huidige ontaarding van moeder, dochter en gade die onweerstaanbaar werden gedreven tot een veelhokkerij, die met *Dwala* (huwelijk) bijna geen uitstaans meer heeft.

Voor zoo'n sociale kanker of meelaatschheid een kordate remedie te zoeken is niet gemakkelijk. En toch moet er iets op gevonden, iets wat de oorzaak wegneemt of onschadelijk maakt. Naar de oude tradities weerkeeren gaat niet meer, want té lang zijn deze gaan asschepoesteren. Het ware zeker al een goede stap vooruit, zoo men die veelvratén van *Akilo* van hun « dot-honger » kon genezen. Daarom zou men het huwelijk vooruit en vooral moeten pogen te handhaven tegen de « dot » in. Misschien zou men er wel kunnen toe komen het begrip « dot » te zuiveren van zijn huidige onreinheid, die bij té velen « buit » betee-

kent. Daarom ze niet laten bestaan in geld, stoffen en zaken die zoo maar dadelijk te loor kunnen gaan en den *Akilo* als water door de vingeren loopen.

Indien dan het huwelijk waarlijk onhoudbaar wordt, wat vroeger ook gebeurde, dan zou men als vroeger ook moeten eischen dat die « dot » in haar oorspronkelijken vorm werd weergegeven; dat ware, dunkt me, reeds een goeie remblok tegen de mobiliteit der *Akilo* die hun dochter nu zoo gemakkelijk van de rivier naar den stroom loodsen... en ze zouden dan ook telkens moeten ondervinden, dat ze daar niets bij te winnen maar altijd te verliezen hebben.

Men zou ook de vrouw tegen haar zelf kunnen beschermen en daarom beslist kunnen optreden tegen alwie om futiliteiten het huwelijksdak verlaat, vooral onverbiddelijk zijn tegen die mannen die een koopje sloten met de *Akilo* van een getrouwde vrouw en ze allebei aansprakelijk maken.

Men moest het vooral de vooraanstaande *Negars* uit den kop kunnen krijgen zoo maar gedurig de *diwata* aan de « dot » ondergeschikt te willen maken, zoodat deze een splijtzwam van het huwelijk zelf dreigt te worden.

Misschien is men veel te gauw met het «ontleedmes» bezig daar waar het oude

en heilzame middel van het palabreerend vrede-gerecht alles in het werk stelde om het eens aangegane huwelijk te stabiliseren. Knoopen doorhakken is nogal een simplistische oplossing van moeilijkheden in het huwelijk, een klink uit de kabel plooiën is zeer zeker niet erg expeditief, maar zo deden het de notabelen, de echte, die het huwelijksverdrag als een heilige zaak eerbiedigden en, op grond van dien eerbied, waarlijk den vrede der gemeenschap dienden ten bate van den enkeling.

Zou het ook niet nuttig zijn dat de veelwijvers het niet zoo gemakkelijk hadden; bv. dat de belasting voor de bijvrouwen verhoogd werd? Het wil ons voorkomen dat de distributieve-sociale rechtvaardigheid er bij zou winnen en dat de sociale orde aldus zou worden bevorderd. De veelwijvers toch zijn als gieren die azen op dit kerkhof der gewoonten en op dat legio onhuwbaren die langs alle wegen liggen.

Men vraagt zich af in welken geest deze veelal vooraanstaande mannen het huwelijk nog kunnen opvatten, zij, die de vrouw hebben vernederd en leeren behandelen als een stuk kleinvee.

Ja, dat was alles zoo niet « *lu nshi ya Wantshesu* », in de dagen onzer Vadersen, zucht het doorsnee-Negertje.

Lubefu, 10/8/39.

P. Rudolf. C. P.

Résumé

Le contrat matrimonial chez les Ngandu, (Bankutu de Lubefu) est conclu par l'intermédiaire des familles des futurs. Les cérémonies prouvent la liberté du consentement de la fiancée. Plusieurs rites significatifs accompagnent la conclusion du mariage, entre autres une bénédiction spéciale donnée à la fiancée par sa tante paternelle. Des témoins interviennent pour remettre les objets transmis. Ceux-ci étaient peu nombreux, mais bien déterminés et

étaient des garanties du mariage.

Actuellement la « dot » a acquis la prépondérance sur le mariage. L'auteur décrit la genèse et les suites déplorables de cette évolution du mariage vers le mercantilisme et la décadence matrimoniale et préconise le retour à la conception ancestrale, supérieure à celle qui s'est développée depuis la colonisation.

des migrations des peuples de l'Ubangi, aux pp. 362, 372-373, 379.

Cfr. *Aequatoria* III, 2, mars 1940 pp. 58-59 : *De Ngunda*.

Concernant Kula Ngbandi cfr. *Geschiedk. Bijdr.* pp. 107 et suiv. La fuite des étrangers et la chanson chantée par eux (voir p. 108) me fut

rapportée au village des Bondalangi, habitant autrefois près de Mogbogoma, par le chef médaillé Pambala entouré des anciens de son village, le 17 juin 1923. La Chefferie des Bondalangi fut déplacée depuis sur la nouvelle route d'auto Abumombazi-Dundusana.

OVER INLANDSCHE TAAL IN HET ONDERWIJS.

Nu de inlandsche taalkwestie bij het onderwijs meer en meer in het gedrang komt, en het gebruik van een lingua franca als voertaal van hooger hand als de eenig doelmatige oplossing voorgesteld wordt, zal het misschien toch niet zonder nut zijn, hier een woordenlijstje te laten volgen van de bijzonderste spraakkundige benamingen, vertaald in het Ngbandi (de bijzonderste kultuurtaal in Ubangi maar die het geluk niet heeft als « lingua franca » door te gaan). Het zal misschien een aanmoediging en een aanwijzing zijn, om in den zelfden zin ook in andere talen te zoeken. Wij, missionarissen, schermten voor de inlandsche talen, omdat wij bij ondervinding weten, dat het gebruik van de moedertaal voor den omgang en de opvoeding der Zwarten, zoo een wel-doende invloed op hen heeft. En zelfs als de vertaling van deze spraakkundige benamingen in de lingua franca zal voorhanden zijn, dan zullen wij toch nog verplicht blijven die termen met behulp van de moedertaal uit te leggen.

In zijn artikel: « Beschouwingen over het onderwijs in Belgisch Kongo » (Kongo Overzee, V, 2, April 1939) geeft Dr. O. Liesenborghs een aanmoediging aan degenen die werken voor de vooruitgang der inlandsche talen. De voorgestelde regeling (lingua franca als voertaal vanaf 2^e graad L.O.) noemt hij toch maar een voorloopige regeling. De inlandsche talen zullen dus later toch als kultuurtalen moeten aangenomen worden. En, schrijft hij bl. 75, « De oplossing van het taalvraagstuk zal bespoedigd worden, als de hoogerstaande inlanders zelf door pers en boek in hun dialect hun taalgenooten de kultuur zullen mededeelen, die ze verwierven. Hiervoor staat en blijft de weg open en op dat gebied zal aansporing van blanke zijde opbouwend werk leveren. »

Het ware heel nuttig, dat de vertaling dezer en nog meer termen in andere inlandsche talen hier ook mocht verschijnen. Uit de vergelijking zou dan nog kunnen verbeterd en aangevuld worden. ¹⁾

NEDERLANDSCH

NGBANDI

LETTERLIJKE BETEKENIS

werkwoord	kwá
naamwoord	ili (- -)
bijvoeglijk naamwoord	tá - ili (' - -)
hoedanigheidswoord	tá ⁿ - ili tí gondango (' - ' - -)
telwoord	tá ⁿ - ili tí dínggo (' - ' - -)
aanwijzend bijv. naamw.	tá ⁿ - ili tí fango (' - ' - -)

werking
naam
bij-de-naam
bij-de-naam om te loven
bij-de-naam om te tellen
bij-de-naam om te toonen

bezittelijk bijv. naamw.	t ⁵ _n -ili tí nve _n ní (' - ' - ' - ')	bij-de-naam van eigenaar
onbepaald bijv. naamw.	t ⁵ _n -ili wáwà (' - - - ')	bij-de-naam onverschillig
voornaamwoord	sé - lè - ili (' - - -)	gelijk gezicht van naam, plaatsvervanger van naam
betrokelijk voornaamw.	sé - lè - ili tí tóngbingo (' - - - ' - - -)	plaatsvervanger van naam om te verbinden
vragend voorn. w.	sé - lè - ili tí hundango (' - - - ' - - -)	plaatsvervanger van naam om te vragen
bijwoord	t ⁵ _n -kwa (' .)	bij werking
bijwoord van tijd	t ⁵ _n -kwa tí ngói (' . ' .)	bij werking van tijd
bijwoord van wijze	t ⁵ _n -kwa tí kòdè tí kwa (' . ' - - ' .)	bij werking van verstand van werk
bijwoord van plaats	t ⁵ _n -kwa tí ndo (' . ' .)	bij werking van plaats
voorzetsel	gbe - ili (. - -)	onder, vóór de naam
voegwoord	tóngbi - t ⁵ _n - n ⁵ (' . . .)	verbindings-woord
tusschenwerpsel	kongó (- -)	uitroeping
onderwerp	n ⁵ v ⁵ - kwa (' .)	eigenaar van werk
voorwerp	ndá - kwa (' .)	einde (voleinding) van werk
gezegde	gón ⁵ da - n ⁵ v ⁵ - kwa (' . ' .)	lofspraak van het onderwerp
rechtstreeksch voorwerp	ndá - kwa nduruni (' . . - ')	voleinding van werk kort
onrechtstreeksch voorwerp	ndá - kwá tí hengó (' . ' - -)	voleinding van werk van geven
omstandigheidsbepaling	ndá - kwa kerere (')	voleinding van werk in de ronde
bepaling van het naamwoord	ndá - ili (' - -)	einde (voleinding) van naam
bijstelling	ili - t ⁵ _n - ili (- - ' - -)	naam nevens naam
woord	nyí t ⁵ _n (' .)	klein spraak, klein gezegde
zin (algemeen)	gba t ⁵ _n (' . .)	bundel spraak
lettergreep	penze nyí t ⁵ _n (' . . .)	deel van woord
letter	mbeti (- -)	geschrift
volzin	ónzi lo (' . -)	voleinding van gesproken zaak
zin (als deel van volzin)	hangó lo (- - -)	het zeggen van gesproken zaak
hoofdzin	hangó lo b ⁵ (- - - .)	zin vrij (man)
ondergeschikte zin	hangó lo mbe (- - - -)	zin slaaf
klinker	kpwálé (' ')	klank
medeklinker	t ⁵ _n - kpwálé (' ' ')	bij een klank
enkelvoud	tí k ⁵ (' . -)	van één
meervoud	tí s ⁵ (' . ')	van veel
geslacht	tere ní (. - ')	lichaam ervan
punt	li (.)	punt (top)
komma	ngo (.)	haak

1) Voor den uitleg van de weergave der inlandsche woorden, zie *Aequatoria*, III, 1, bl. 13. (N v. d. R.)

INLANDSCH OF NIET ?

Ik dank O. L. H. dat ik hier ben, ver van die schijnbeschaving waarvan de echos tot mij doordringen. Doch hier ook is een strekking waar te nemen naar het *kinuvundela* (= nouveau modèle), het nieuwerwetsche: verarmoed *Fiote*, doorspekt met negerfransch, naar grootdoenerij en naäperij van stadsche zeden en manieren, al wordt in missie en scholen van 't binnenland het beginsel hoog gehouden: beschaving op z'n inlandsch, of althans door middel der streektaal. Wat zien we gebeuren? ... Jongens die hun studiën voleindigd hebben in onze missiescholen, ontvangen, desalniettegenstaande, en schrijven zelf brieven ... in 't belachelijkste *Kimboma*. Hoe meer « geleerdheid » ze bezitten, des te onwetender zijn ze in alles wat inlandsch is, en des te meer hun *vanitas vanitatum* hoogtij viert. Wij spotten met hun onnoozelheid, maar: hebben wij—ik bedoel op de eerste plaats diegenen die het vertikken om een goede taal goed aan te leeren—hebben wij zelf geen schuld aan die ontaarding? En zouden velen niet beter doen eens hun geweten te onderzoeken?

« Les principes ne sont pas faits pour s'asseoir dessus ». We moeten volhouden, ook al zou het ons voorkomen dat het, ten slotte, zal uitloopen op een sisser! 't Is immers kwestie van « te zijn of niet te zijn ». Dit volk zal voortleven, met zijn taal, of vergaan, verdwijnen als volk. We mogen ons in geen geval medeplichtig maken aan volksmoord, noch-moordpoging. Blijft de inlandsche gemeenschap voortleven, of beter: herrijst ze uit het verval waardoor ze reeds meer of minder is aangetast, dan zal de nakomelingschap ons dankbaar zijn voor hun eigen zieleschatten en hogere waarden die we zullen gered hebben van den ondergang. Reeds nu kan men hier en daar een ontwikkelde Zwarte aantreffen, bij de Baluba, bij de Bakongo, ... die een zekere stamfierheid heeft, en er dan ook aan houdt in keurige inlandsche taal te worden aangesproken.

Maar de middelen om die gemoedsgesteltenis aan te kweken, tegen de zich steeds verder uitbreidende naäperij-zucht in? Ik zie er slechts één afdoende (in de onderstelling dat de verantwoordelijke leiders klaar zien en doortastend handelen) en dat is: door onze beginselvastheid,

door onzen invloed ten goede, *per fas et nefas*, door boeken en bladen, dichtkunst, letterkunde, wetenschappelijk werk, bekendmakingen, propaganda, reklaam, enz. enz. de goede inlandsche taal te doen stijgen in aanzien en, vanzelfsprekend, alle vreemde en alle bastaardtaal, zonder ruiten te breken, *fortiter et suaviter*, te weren. Voor de massa is het geen zaak van overtuiging, maar van « prestige ».

Of zou dát wat wij aanzien als de grondslag van een' echte beschaving in tegenstrijd zijn met de katholieke leer? Zoo ja, dan spreke men duidelijke taal. Doch werd veeleer niet de europeaniseering der missiegebieden openlijk afgekeurd door de hoogste instantie in de katholieke Kerk? Gewis, al wat indruischt tegen de rechten der waarheid, tegen het algemeen welzijn, tegen de waardigheid van den enkeling, tegen de « wezenlijke » belangen van het gezin en van de volksgroep, dient veroordeeld; al wat louter « moraal » is, al strookt het misschien niet met ónze oovattingen, zal men dulden en, zoo mogelijk, ten goede richten. Doch dan rest nog zooveel dat waarlijk goed is en schoon, en dat in de huidige ontreddeering dreigt onherroepelijk verloren te gaan.

Ik weet wel, de veelal onbewuste bekampers van een welbegrepen indige staat bedoelen het zóó niet; maar zal hun goede bedoeling het onheil bezweren? Ik geloof trouwens niet dat zij dien teloorgang inzien als een onheil; ten hoogste is het in hunne oogen een noodzakelijk kwaad, een onvermijdelijke overgang tot een... onzekere toekomst; en den toestand nemend zooals hij is, trachten zij er uit te halen wat er uit te halen is. In sommige middens is zulks het beste wat ze doen kunnen; hun pogingen en verwezenlijkingen mogen zelfs bewondering afdwingen. Maar ligt daar juist niet het gevaar in? dat men het abnormale, een wantoestand gaat beschouwen als iets normaals, dat men een blinde voorliefde gaat koesteren voor die te veel gevleide « évolués »—de benaming toch is veel te schoon!—dat men de buitengewoontelijke centra der ontwortelden haast als een voorbeeld gaat stellen voor de rasechte gemeenschap—omdat deze haar eigen

taal en zeden in eere houdt en bgv. niet zooverre « gevorderd » is, of wat?

Wat dan?.. Zou het heil niet te zoeken zijn in een degelijk onderscheid? *In distinctione salus!* Waarom niet de inlandsche volken de eerste plaats geven, als zijnde, over 't algemeen, de best bewaarde, de kroostrijkste, de zedelijk-gaafste der Kolonie? Zien we zulks wel in? Zoo ja, passen we onze methoden daar genoegzaam aan? Zouden we dan niet b.v. de voorkeur moeten geven aan de streektaal, ja zelfs deze bezigen en verspreiden waar de goede taal is te loor gegaan? *Graecis ac Barbaris debitor sum. Non est Barbarus, et Scythia, servus et liber* Breken we dus bij onze inboorlingen niet af wat mag of moet bewaard blijven. We hebben het recht niet, namens de beschaving of namens den godsdienst, die menschen te « denationaliseeren ». Dat is ook de wil niet van Paus en Kerk! Neen, de inlandsche maatschappij mag niet, ook niet met onze oogluikende goedkeuring, worden gesloopt, onder voorwendsel van, ten gronde uit, een nieuwe orde op te bouwen.

Ignoti nulla cupido: ken uw volk, en ge zult ervan verwonderd staan, zoo menig aanknopingspunt te ontdekken voor uw leering en uw hoogere moraal. Een kerkelijk waardigheidsbkleeder zeide me onlangs: « Hadden we ze beter gekend, wellicht zouden we heelemaal anders te werk zijn gegaan! » Willen « beschaafd » zijn, en voor velen, *per concomitantiam*, kristen worden, staat thans gelijk met een min of meer latente revolutie, dan wanneer alleen een geleidelijke evolutie duurzame vruchten kan afwerpen. Het is toch onzin, te wenschen, of te doen alsof, dat de inboorling eerst moet vervreemden aan zijn inheemsch midden, om tot ons te kunnen komen. Ook degenen die, buiten onzen wil om, het inlandsch leven den rug hebben toegekeerd, die ook zullen we niet in den steek laten, *absit!* Maar we zullen onze beste krachten besteden aan de grondige kerstening en de alleszins ongevaarlijke ontvoogding van die duizenden eenvoudigen van harte, die spijs al hun vooroordeelen en verkeerde gewoonten, een dankbaar terrein bieden voor ware kultuur, zoolang ze niet worden meegesleept in den maalstroom der nieuwerwetsheid. Dan komt de evolutie van zelf.

Elk systeem kent misbruiken, patriarkaas

zoo wel als avunkulaat, — buitengewoontelijke groepeerings veel meer dan klaniek rechtstatuut. Er is een tijd geweest, dat we in « matriarkale » streken principieel gekant waren tegen allen invloed der moeder-oomen. *Ad quid?* Als de menschen niet deugen, zijn de « patriarkale » vaders en meesters al niet beter. Geld- en genotzucht dooden zelfs de beste natuurlijke gevoelens. De ondervinding heeft ons in dezen veel geleerd... Maken we dus van onze Zwarten flinke kristen burgers, en geleidelijk zal ook het gezin worden verkrystelijkt, in de volle beteekenis van het woord. Is er dan geen hoop in het verschiet, dat langs diezelfde wegen der geleidelijkheid, de heele inlandsche maatschappij er beter zal op worden? *Argue, obsecra, increpa in omni patientia* en zonder den boel 't onderste boven te keeren.

Evolutie vindt men, ook in het zuiverheidensch midden. Men gaat toch niet denken, dat al onze volkstammen in den loop der eeuwen niets hebben bijgeleerd, niets hebben overgenomen, niets hebben tot stand gebracht! In Mayombe was er bv. de cultus van een soort Numinosa, Aardgoden, Natuurgeesten, of hoe men het ook noemen wil. Die eeredienst (later?) tot Moeder Aarde gericht ging gepaard met het Moeder-stelsel, juister gezegd « Avunkulaat », de heerschappij der moederlijke familie, « het stadium van het houweel » zooals de geleerden zeggen. Welnu dat is geen alleenheerschappij gebleven; sinds eeuwen is daar een tegenhanger voor gevonden: het huwelijk bij den fetisj Dilemba. Ik beken het grif: de studie van dit fetisj-gedoe heeft mij gesticht. En zouden onze leer die voor allen bestemd is, en onze kristelijke zeden, niet kunnen geënt worden op wilde scheuten? Zou geen eigen kultuur kunnen groeien en bloeien op inheemschen bodem?

Als we tegen den stroom opvaren, doen we best den oever te volgen, ten einde zooveel mogelijk de tegenstrooming te benutten. De groote strooming gaat, jammer genoeg, ... naar den dieperik. Klampen we ons, bijtijds, vast aan den oever, aan het vaste land. Ons houvast is het gezond verstand van den inlander zelf, en vooral onze principieen die klaar zijn als pompwater. En varen we dan weer, naar de bronnen toe!

L. Bittremieux, C. I. C. M.

me. Si ce reproche peut nous être adressé, il peut l'être à la moitié des vicariats du Congo; c. à. d. à tous ceux qui emploient une seule langue indigène pour l'évangélisation et l'éducation de populations diverses. Je croyais que les directives romai-

nes visaient plutôt l'introduction des usages et de la langue nationales du pays occupant, chez des peuples ayant déjà une certaine civilisation propre.

† E. De Boeck.

QUESTION

Suite à une récente étude sur un fétiche qui consacre le mariage, je crois opportun d'adresser à quelques Coloniaux et Missionnaires compétents le questionnaire suivant au sujet de cette institution.

Les circonstances actuelles ne me permettent pas de vous communiquer une copie ou un tiré-à-part de ladite étude. J'espère néanmoins obtenir, par cette voie, bon nombre de données nouvelles, sans doute très intéressantes, sur la matière. J'en remercie d'avance tous les collaborateurs.

—Dilemba (Lemba); ou un autre esprit protecteur du mariage païen, est-il connu chez vous?

—Sous quel nom et quels synonymes?

—En quoi consistent, au moins principalement, les cérémonies de l'installation du fétiche de mariage?

—Quels sont les tabous et les obligations, qui découlent de l'union matrimoniale ainsi consacrée: pour les conjoints?... le cas échéant, pour tierces personnes?

—Les avantages (remèdes?...) et éventuellement les privilèges qui y sont attachés?

—Les bons (ou les mauvais) effets d'un pareil «sacrement» païen sur la société?

—Quelles sont les conclusions concrètes à déduire, selon vous, de votre enquête?

Les réponses peuvent être envoyées à mon adresse: L. Bittremieux, Mbenge, Mayombe. Ou si l'on préfère à la Revue «Aequatoria» Mission Catholique, Coquilhatville.

Naar aanleiding van een studie over een fetisj die het huwelijk bekrachtigt, heb ik het wenschelijk gevonden, aan bevoegde Kolonialen, Zendingen en Missionarissen, volgende rondvraag te sturen over datzelfde onderwerp.

Al is het mij onmogelijk UE. vooralsnog een afschrift of een overdruk van gezegde studie te doen geworden, toch hoop ik, langs dezen weg, een aantal nieuwe, wellicht zeer belangwekkende gegevens in te winnen. Waarvoor aan alle medewerkers bij voorbaat weze dank gezegd.

— Is Dilemba (Lemba), of een andere beschermgeest van het heidensch huwelijk, bij U bekend?

— Onder welken naam en welke synoniemen?

— Waarin bestaan, althans in hoofdzaak, de ceremoniën der instelling van den huwelijksfetisj?

— Welke zijn de verboden en verplichtingen, die voortvloeien uit een aldus gewijde echtverbintenis: voor de echtelingen?... desgevallend voor derde personen?

— De voordeelen (geneesmiddelen?...) en de gebeurlijke voorrechten die eraan verbonden zijn?

— De goede (of de kwade) uitwerksels van zoo'n heidensch «sakrament» op de samenleving?

— Welke concrete gevolgtrekkingen zijn, volgens U, uit uw onderzoek af te leiden?

Antwoorden kunnen gestuurd worden op mijn adres: L. Bittremieux, Mbenge, Mayombe. Of desverkiezend, naar «Aequatoria» Kath. Missie, Coquilhatville.

Raphia-vlechtwerk in Bondombe.

Onze lezers zullen ongetwijfeld belang stellen in dit overzicht van een proeve van nieuwe kunstnijverheid. Het gaat over een toepassing van betere techniek op het oude werk der streek, en geleid door missionarissen. De proeve is wel gelukt omdat de fijnere techniek ontleend is aan een nauw verwant volk en de proeve met veel takt, smaak en doorzicht werd uitgevoerd. (N.v.d.R.)

Onmiddelijk na de inbezitname van zijn missiegebied had Monseigneur Van Goethem, Ap. Vicaris van Coquilhatstad, het belang der inlandsche kunstambachten ingezien. Daarom had hij er bij zijn eerste missionarissen al dadelijk op aangedrongen zich met dit vraagstuk daadwerkelijk bezig te houden. Aan E. P. Van Houtte, uit de weverstreek van Hamme, vroeg hij een eenvoudig weefgetouw mee te brengen en hij zette hem dadelijk aan het weven van koorden-matten, in de pas-gestichte missie van Bondombe. Vezels van inlandsche of ingevoerde planten werden beproefd en gebruikt. En spoedig was het werk in vollen gang. Helaas zou de vroegtijdige dood van E. P. Van Houtte, in 1927, het al te ras onderbreken. Het Europeesche weefgetouw, hoe eenvoudig ook, bleek nog te ingewikkeld voor onze Zwarten, en de koorden-matten hadden niet den noodigen bijval.

De gedachte aan die eerste proefneming bleef echter levendig bij Blanken en Zwarten. En toen ik, in 1935, het boek van Mr. Coart in handen kreeg, over « *Vanneries et tissages Congolais* », en daarin een aanduiding vond om onze schooljongens weer aan het weven te zetten, vond mijn

besluit algemeene instemming. Met de aanmoediging van onzen Apost. Vicaris en van onzen E.P. Rector, E.P. Yernaux, een fijnvoelend kunstschilder, zou ik de nieuwe proef wagen.

De Bakuba-matten zouden de richting aanduiden. De techniek ervan is hier niet bekend: toch gebruiken onze inlanders hier dezelfde grondstof en denzelfden, ofschoon groverer, steek als de Bakuba, voor hun bedden-matten, hun vischafsperringen, hun deur-afsluitingen, huizenvorsten, enz. Een dergelijk mat (lokala) bestaat uit latjes van palmtakken (*mbasi*, liefst van de *life-ké*- en *likali*-palmen) die op afstanden van 20 tot 30 cm. met geschreepte lianen (*nkoli*) verbonden worden. Het kwam er enkel op aan een verfijnden vorm te vinden voor die grove afsperringen en ze met teekeningen te versieren. De *mbasi* lieten wij op 5 tot 10 mm. splejten, en in plaats van lianen namen wij raphiadraden voor bindsel. Een eerste schooljongen, uit de Bankanja-Mbala, had al dadelijk veel bijval en spoedig konden een twintigtal jongens, gedurende heel den tijd van het handwerk, aan dergelijke matten gebruikt worden.

Ziehier hoe men te werk gaat:

Het geraamte der mat wordt gemaakt uit fijngespleten *mbasi*. Aan de beide uiteinden en in het midden worden die *mbasi* eerst aan elkaar verbonden door een raphiadraad om het uiterste latje te slaan en de twee einden dan beurtelings langs onder en boven om elk verder latje. Dit wordt gedaan om het teekenen der figuren

mogelijk te maken en het geraamte eenige stevigheid te geven bij het begin van het vlechten. Daarna worden die voorloopige draden weggenomen om de latjes te kunnen opheffen en de draden eronder door te kunnen slaan. Men moet nochtans voorzichtig zijn de draden steeds gelijkmatig te trekken opdat de mat overal dezelfde breedte beware.

Het vlechten zelf gebeurt op dezelfde wijze als het verbinden der latjes. De wever legt het geraamte voor zich op den grond, de latjes in horizontale richting, en hij begint zijn eersten weefdraad links boven. Onderaan gekomen, slaat hij dezen tweemaal om het laatste latje, om wille der stevigheid, en gaat dan weer naar boven. Daar slaat hij den draad weer twee maal om het bovenste latje, en komt dan weer naar beneden, zoodat het weven vordert van links naar rechts. Als een der draden te kort wordt, knoopt hij er eenvoudig een nieuwen aan vast, enkel zorg dragend, dat de knoop steeds langs den onderkant der mat blijft. Door het juiste weg en weer gaan der draden krijgt men een schoone gebroken lijn, die op een breisteek gelijk.

Versiering.

In het begin teekende ik zelf het plan der mat in grove potloodtrekken op het raam en duidde de jongens de gekleurde raphia aan, die ze moesten gebruiken. 't Waren meestal geometrische figuren naar Europeeschen trant. Deze matten hadden veel bijval bij de Blanken en waren tevens een goede oefening voor onze beginnelingen; maar ik wilde gaarne onze jongens zelf iets naar eigen smaak en kunstzin zien uitwerken. Daarom sprak ik er hun over de mooie teekeningen, die de wevers der streek in

hun raphiakleedjes werken, op hunne matten na te maken. We stelden een prijskamp in voor het mooiste matje naar eigen teekening. Dit viel erg in den smaak, en Monseigneur zelf kende de prijzen toe. En nu maken enkelen der besten zelf hun teekening op het raam; anderen maken zelfs hun mat uit het hoofd, op echte inlandsche manier, zonder teekening voorop. Meestal werken zij figuren uit, die aan hun streek eigen zijn, en zij doen het werkelijk goed. Wel moet men opletten, dat ze regelmatig werken en het geheel der matten in het oog houden, daar ze veel met panden werken van verschillende teekening en kleur. Men kan dan maar best op de fouten wijzen, als de mat al een eind gevorderd is, maar ze zien het zelf ook rap en zullen zelden die eerste fout herhalen, want ze zijn fier op hun werk. Ze noemen hun matten naar de voorgestelde teekeningen, hetzij dieren of planten, tatoeages of gebruiksvoorwerpen uit het inlandsche leven.

In tegenstelling met het gewone weven van raphiakleedjes of het vlechten van gewone matten, blijft hier echter de grond heelemaal onafhankelijk van de teekening, vermits elk kleurvlak met eigen gekleurde raphiadraden wordt afgewerkt. De wever kan vlak voor vlak afwerken ofwel de heele mat geleidelijk in haar verschillende kleurvlakken: Bij deze laatste methode moet hij echter steeds zijn raphiadraad omslaan, zoodra hij aan een nieuw kleurvlak gekomen is en er een nieuwen draad, van de nieuwe kleur, omstrengelen, waarmede hij dan het nieuwe kleurvlak doorloopt. Bij de eerste methode draagt hij zorg de verschillende kleurvlakken op een dergelijke wijze aan elkaar te verbinden door de uitstekende draden van het eene kleurvlak met de begin draden van het volgende te verbinden.

Boordlint of zelfkant.

Om de twee zijkanten der mat af te werken, naaien wij er een boordlint aan, gemaakt volgens de singels waarmede de vrouwen hier hun manden dragen. Die singels zijn meestal gevlochten met vezels der schors van den bontals-boom (*Cleistopholis patens*). Wij vervangen die vezels door raphiadraden, veel of weinig naar gelang van de breedte, die men aan den zelfkant geven wil. Die draden worden aan een der uiteinden samengebonden en aan dat einde onder den voet of aan een vast voorwerp bevestigd. Men verdeelt de draden in twee gelijke groepen, men vlecht den buitensten draad van elke groep afwisselend langs onder en boven door al de draden van de groep naar binnen toe, waar de twee elkaar kruisen en overgaan in de andere groep. Zoo herneemt men telkens de twee buitenste draden. Onze jongens doen het heel vlug, en door het rangschikken hunner gekleurde draden vormen ze echt mooie boordlinten, meestal volgens kleur en teekening der mat zelf. Naast de draden, die te kort worden, legt men een van dezelfde kleur, en weeft verder tot de eerste ten einde is, om dan met den nieuwen verder te gaan. Daarna worden de uitstekende eindjes draad afgesneden en het boordlint gewoon met raphiadraad over de zijkanten der mat genaaid.

Het kleuren der raphiadraden doen de jongens ook zelf. Eerst gebruikten zij

natuurlijk enkel de kleuren, die door de inlanders gebruikt werden, vooral rood en zwart. Maar samen met hen hebben wij reeds een veel rijker getal kleuren gezocht, zonder ooit onzen toevlucht te nemen tot eenig Europeesch artikel. De gevonden kleuren hebben het groote voordeel niet te verbleeken of af te geven.

Toekomst.

Doel onzer poging is den kunstzin onzer inlanders levendig te houden en aan te kweken, en aan sommigen tevens een bijkomstig inkomen te bezorgen. Dergelijke matten kunnen gebruikt worden als tapijten, bedkarpetten, loopers, enz. Ook als paneelen voor paravents en dergelijke. Zelfs zijn wij begonnen tafereelen na te maken voor muurbehangsel in kerk en huiskamer, en dit met bijzonder goeden uitslag.

Ofschoon de Blanken der streek graag de matten koopen, en ofschoon zelfs sommige inlanders er hun huizen reeds beginnen mee te versieren, blijft het afzetgebied echter veel te beperkt: om eenigzins loonend te zijn, moet de afzetsprijs ook vrij hoog gehouden worden. Moesten wij echter op een of andere manier kunnen bevinden, dat het loonen kan, dan zouden wij heel graag, naast onze lagere school, ook een bijzondere school openen voor verdere opleiding in het mattenweven.

Zr M. Emilienne
Bandombe.